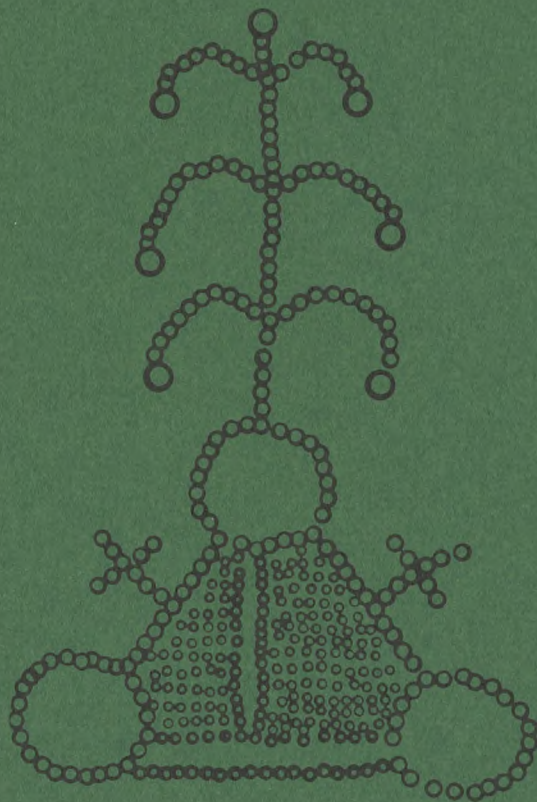

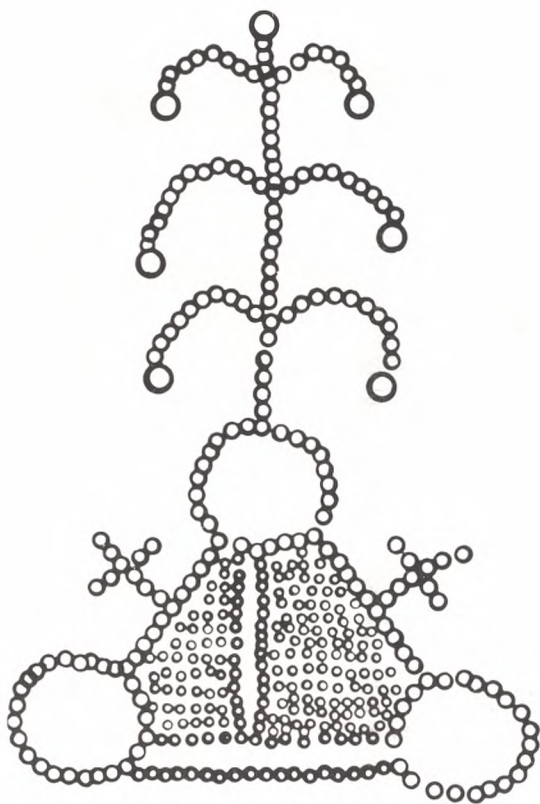
VORE KIRKEGÅRDE

ÅRSSKRIFT 1987

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

VORE KIRKEGÅRDE

ÅRSSKRIFT 1987

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

*Redaktionsudvalg:
Povl Götke-Hansen, Kurt Anhøj, Henning Lektonen, Axel Andersen.
Ekspedition: Gørtlerporten 60, 2650 Hvidovre. Giro nr. 8011915.
Sats og tryk: F. B. Bogtryk/Offset, Slangerup.*

VORE
KIRKEGÅRDE

Trækors, krucifiks på Brøndbyvester kirkegård. (Foto: Axel Andersen).

Indholdsfortegnelse

Arffman, Leif, sognepræst: <i>Kirkegårdene i Vejle</i>	7
Jungreen Have, I.P., landskabsarkitekt, kirkegårdskonsulent: <i>Om stengårder bl. a.</i>	15
Andersen, Axel, overgartner, hortonom: <i>Assistens kirkegårds mindesmærker</i>	24
Anhøj, Kurt, kirkegårdsleder, hortonom: <i>Gravmindeudvalget</i>	44
Falmer-Nielsen, Morten, kirkegårdsleder, hortonom: <i>Gravmindet</i>	44
Anhøj, Kurt, kirkegårdsleder, hortonom: <i>Generalforsamling den 15. juni 1987 i Helsingør</i>	47
<i>Snapshot 1987, Ishøj, Brøndbyvester og Farum</i>	51
<i>Resolutioner</i>	53

Kirkegårdene i Vejle

af Leif Arffmann

»Efterårsblæsten strøg kold og klagende hen over den ensomme Kirkegård ude ved den urolige Fjord. Den suste gennem de lange Lindealléer, hvirvlede de visne Blade om de hvide Gravmonumenter og fløj videre ind mod den lille Købstad, der med sine røde Tage krøb sammen om Kirketårnet med den blinkende Vejrhane.«

Således lyder begyndelsen på forfatteren Harald Kiddes to-bindes-roman »Aage og Else« fra 1902-03. I denne roman skildres livet i Vejle i slutningen af forrige århundrede set med en ung mands øjne. Den unge mand mister tidligt alle de mennesker, han holdt af, sin bror, sin legekammerat, sin søster, sin mor og sin far. Derfor er det ikke mærkeligt, at han lever i en slags døde-kult, hvor han forsøger at komme bagom døden, tilbage til det liv, han havde haft sammen med dem, han elskede.

Romanen »Aage og Else« fortæller derfor også om, hvordan den unge mand, Tue, besøger kirkegården, ganske som så mange andre gør det. Da Tues søster er død, står han en tid sammen med en af søsterens veninder på kirkegården. »De talte ikke mange Ord sammen, stod kun og stirrede på den runde Gravhøj, over hvis grå, hårdt klappede Jord den tålmodige Vedbend atter begyndte at spinde sine lange, bladrige Ranker. Tue tænkte på, hvor de levendes Glemsel var som den - hvor tit den end lugedes op, inden lang Tid havde den på ny dækket de dodes Høj.«

Tue forlader byen, men vender tilbage og går naturligt nok på kirkegården. »Han gik op ad den solplettede grusknasende Gang, Kors og Marmortavler blinkede mellem Stammerne, Roserne duftede stærkt og sødt, Fuglene kvidrede i de tætte Acaciebuske, og Solen skinnede . . . Et Øjeblik standsede han midt i de varme, grønne Lindeskygger og lukkede Øjnene, smilende, lyksaligt betaget - nu kom det, nu skulle han se dem igen. - Så slog han Øjnene op og gik ned gennem Solflimret, og dér nede foran ham lå Graven bag den høje Tujahæk, under den stille, solblinkende Birk, Graven i sit Vedbendsskrud, med sin Sten, tung og grå, inde i den solplettede Dæmring . . . Vinden suste sagte i de tætte Hække, Sommerfugle sværmede om Vedbenden. En Engelsødbregne gængede foran Stenen, dens kniplingslette Skygge legede over den slebne Plade, som vilde den dølge eller udviske de sorte Bogstavers uudslettelige Skrift. Om det ranke, hvide Kors hang en tung, rød Rosenkrans og duftede sødt og varmt, Gruset var revet i sirlige Stjærner.«

Der skal ikke her refereres yderligere fra Harald Kiddes roman, men ovenstående passage fortæller nutidens læser om en fortid, hvor kirkegårdene så anderledes ud, og hvor mennesker gik oftere på kirkegården, end tilfældet er i slutningen af det 20. århundrede. Naturligvis har citaterne fra »Aage og Else« deres egen sammenhæng i romanens helhed, ligesom de beretter om et af dens temaer, den unge mands grublerier og forsøg på at holde fast ved sine døde. Men vi får også et indtryk af »gammeldags« kirkegårde med tujahække og knasende grus, med kravlende vedbend og lindealléer.

Kirkegårdene i dag

De kirkegårde, Harald Kidde beretter om, er Vejles kirkegårde, som de tog sig ud kort før århundredeskiftet, Den gamle Kirkegård og ikke mindst Østre Kirkegård, »den ensomme Kirkegård ude ved den urolige Fjord«. I 1988, snart 100 år senere, er de fortsat i brug som begravelsespladser, men de har sidenhen fået kolleger i Nordre Kirkegård og Søndre Kirkegård.

Harald Kiddes Vejle lå nedenfor bakkerne. Det var den lille købstad, der krøb sammen ved foden af de skovklædte bakker. Men i løbet af det 20. århundrede begyndte byen at vokse. Der blev bygget på bakkerne. Der blev fældet træer og skove, og mennesker slog sig ned.

Denne vækst gjorde det nødvendigt at anlægge flere kirkegårde, og naturligt nok fulgte disse med bevægelsen op ad bakkerne.

Vejle har nu fire kirkegårde, og som tilfældet er i de fleste større byer, er der rigeligt med jord, fordi et stort antal mennesker bliver brændt og urnerne nedsat i græsplæner.

Kirkegårdsbestyrelsen i Vejle har gennem det sidste årti forsøgt at give mulighed for et meget forskelligartet mønster for begravelsesformer, idet brydningen mellem gamle begravelses-traditioner og moderne kirkegårdsdrift nødvendigvis gør, at der er meget vide rammer med hensyn til valg af begravelsesplads og -form.

Østre kirkegård i begyndelsen af dette århundrede. Dette er den ensomme kirkegård ved den urolige fjord.

Kirkegårde i Vejle, vist med sort. Nord opad.

Denne imødekommende holdning skal imidlertid meddeles videre til byens borgere. For det viser sig særdeles ofte, at der hersker stor usikkerhed og manglende viden om, hvilke muligheder, der eksisterer med hensyn til begravelsesform. En udbredt misforståelse er det for eksempel, at skal en person brændes, må den kirkelige del af begravelsen nødvendigvis foregå i Krematoriets kapel-sal, og derefter skal urnen nedsættes i fælles-grav på Nordre Kirkegård, hvor krematoriet er beliggende. Naturligvis kan begravelsen foregå fra sognekirken, og naturligvis kan urnen nedsættes på en anden af byens kirkegårde, hvis mulighederne taler derfor.

For at undgå sådanne misforståelser og i stedet informere om de forskelligartede former for begravelse, der lader sig gøre på Vejles fire kirkegårde, har kirkegårdsbestyrelsen ladet fremstille en oplysende folder, der gør rede for, hvorledes begravelse kan foregå på de nævnte kirkegårde.

Kirkegårdene i tal

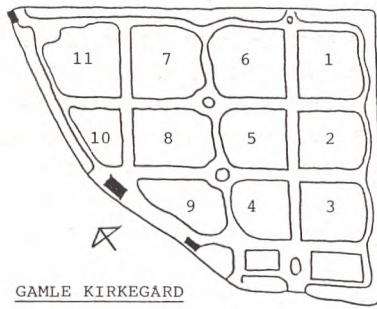
	Indviet	Omfang i hektar	Antal begravelses- pladser (kiste)
Gamle Kirkegård	1825	1,5	2.640
Østre Kirkegård	1871	3,1	4.100
Nordre Kirkegård	1910	13,0	6.300
Søndre Kirkegård	1941	3,8	5.000

Oplysninger om de enkelte kirkegårde

Gamle Kirkegård

Der har eksisteret en kirkegård ved byens ældste og indtil 1907 eneste kirke, Sct. Nicolai Kirke. Men i begyndelsen af forrige århundrede blev denne for lille, ikke mindst fordi der med anlæg af Vejle Havn var brug for en bred vej fra byen til havnen. Den trafikale udvikling var også dengang en drage, der åd alt på sin vej. Den brede vej til havnen blev anlagt bl.a. på kirkegårdens område. Derved blev kirkegården endnu mindre, og en »Assistens«-kirkegård blev anlagt, den nuværende gamle kirkegård. I en tidligere vedtægt hed det, at kirkegården forventedes nedlagt i år 2000. Denne bestemmelse er nu ophævet. Kirkegården skal fortsat benyttes, bl.a. fordi der nu opføres nye boliger i byens midte, hvortil kommer, at kirkegården rummer gravsteder for mange af byens kendte borgere.

Det kan i den forbindelse nævnes, at folkemindesamleren Evald Tang Kristensen ligger begravet her, ligeledes den sidste danske biskop i Slesvig (før 1864), Ulrik Boesen. Endvidere findes mindesmærker for de faldne i de slesvigske krige.

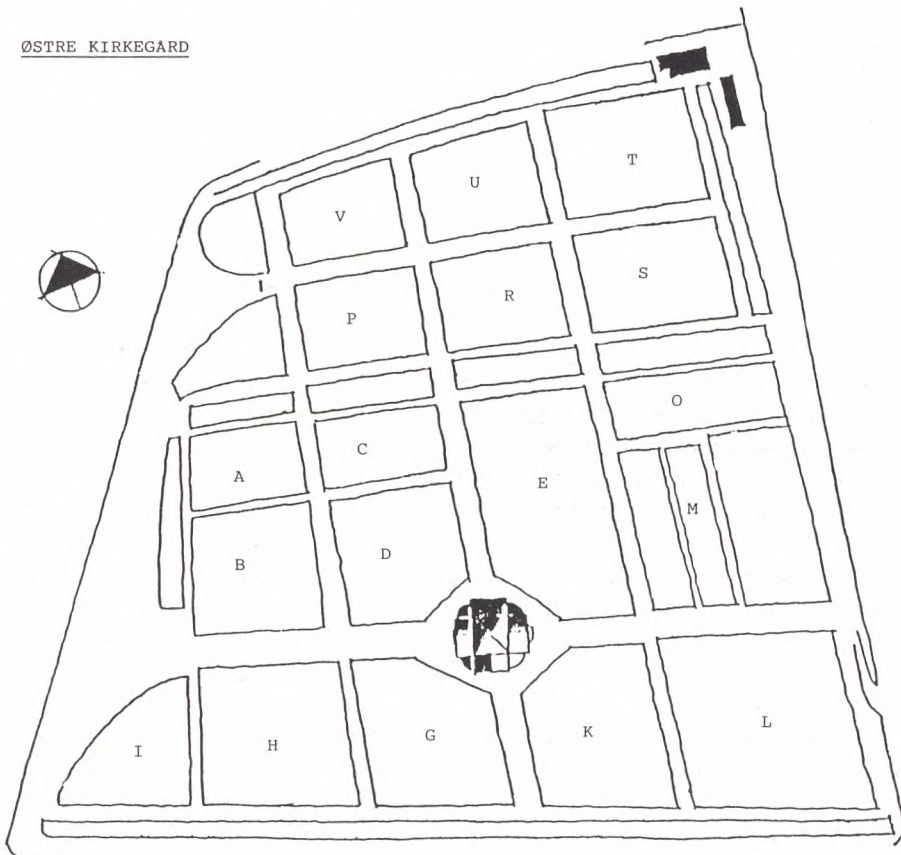

Østre Kirkegård

Denne kirkegård er anlagt i et eng-område, i Vejle Fjords nærhed, hvorfor det var nødvendigt at fylde området op med sand og grus, før kirkegården kunne anlægges.

Ligesom på Gamle Kirkegård er der her mange ældre familiegravsteder, der fortæller om byens historie, og det er lykkedes at forene kirkegårdens ældre og nyere del, med kapellet som midtpunkt i anlægget.

ØSTRE KIRKEGARD

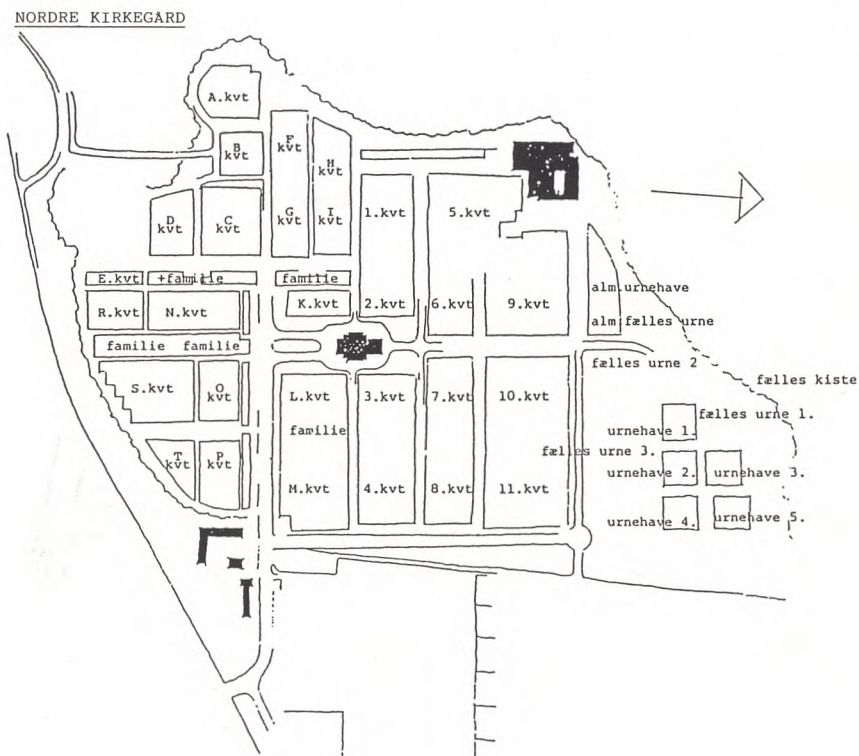
Østre kapel, opført 1904, er bygget med et oldkristent central-anlæg som forbillede. Desværre har det været vanskeligt at vedligeholde det særprægede bygningsværk, men der er i skrivende stund ansøgt tilsynsmyndighederne om tilladelse til en gennemgribende restaurering. Kort efter kapellets opførelse blev det udsmykket af den dengang unge og ukendte kunstnerinde Olivia Holm-Møller. Hun arbejdede på Hess' kakkelovnsfabrik, hvor hun dekorerede kakler, men for en tid blev hun udlånt til Østre Kapel. Her udførte hun den gips-engel, der fortsat er rummets centrale dekoration. Den nu afdøde forfatter fra Vejle-egnen, Niels Th. Mortensen, har fortalt mig, at Olivia Holm-Møller ved en tilfældig lejlighed havde oplyst, at den unge kvinde, der stod model til englen, var en datter af forfatteren Jakob Knudsen.

Så vidt jeg har kunnet efterforske, er modellen Anne Mie, Jakob Knudsens datter af første ægteskab.

Kirkegårdsbestyrelsen håber, at også kapellets indre vil fremtræde i smukke farver, afstemt efter rummet, når restaureringen er tilendebragt.

Nordre Kirkegård

På den store af de vejlensiske kirkegårde findes gravstedstyper af alle arter, familiegravsteder til kiste og urne, urnehaver, askefællesgrave, kistefællesgrave, og den for tiden mest populære: askefællesgrav i plæne med plade.

Kirkegården er så stor, at det er muligt at arbejde med de mange forskellige gravstedstyper, således at hver del bevarer sit eget særpræg. Kirkegårdens størrelse har også været en medvirkende årsag til, at der er anlagt køreveje gennem området.

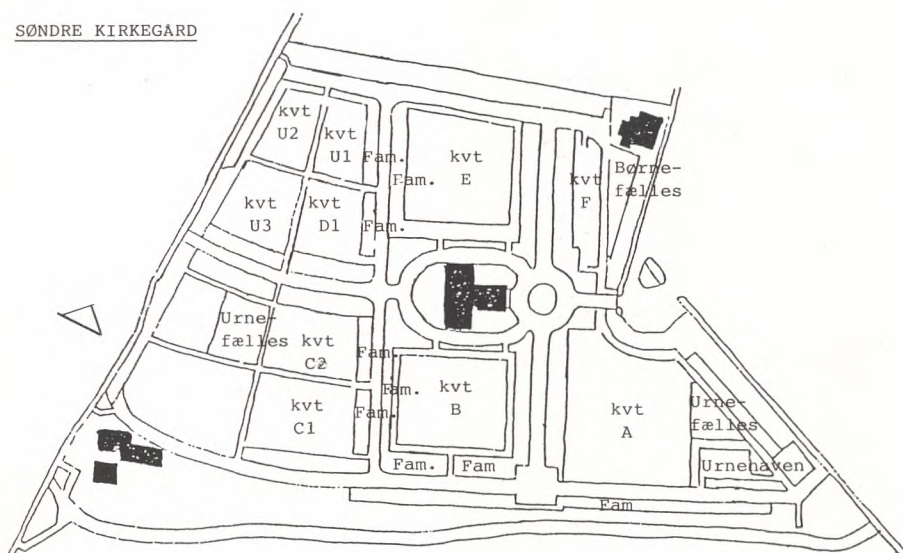
Dertil kommer, at der på kirkegårdens område findes tre bygninger foruden mandskabsrummene. Disse er:

- 1) Nordre Kapel. Kapellet er opført kort efter kirkegårdens indvielse og har i en årrække tjent som kirke-rum, hvor der blev holdt gudstjeneste hver søndag, indtil Nørremarkskirken ved kirkegårdens nordlige ende blev opført i 1976.
- 2) Kirkegårdens gartneri, hvor der dyrkes blomster til brug for alle fire kirkegårde. Gartneriet drives sammen med den tilstødende planteskole.
- 3) Krematoriet. Dette blev opført i 1967 og indeholder foruden kølerum og oven en større kapelsal og et mindre modtagelses-rum. Krematoriet foretager brændinger for et stort område, nord, syd, men især vest for Vejle. Antallet af brændinger er pr. år ca. 500.

Søndre Kirkegård

En stor del af Vejle Bys udvikling foregår mod syd, nye boligområder dukker op, og dermed får Søndre Kirkegård også en central betydning. Kirkegården er anlagt svagt skrånende fra Koldingvej mod Søndermarksvej, og midt på kirkegården blev der i 1943 bygget et kapel, der i 1948 blev indviet til kirke, Søndermarkskirken. Denne kirke er en anneks-kirke til den gamle Sct. Nicolai Kirke i byens midte.

SØNDRE KIRKEGARD

På Søndre Kirkegård ligger endnu ubenyttet jord, og dermed er der taget højde for, at der kan anlægges nye gravstedstyper, hvis dette skulle vise sig betimeligt i det næste årtusinde.

Hidtil har kirkegården omfattet de traditionelle gravsteds-typer, bl.a. en smuk urnehave, »Rosenhaven«, og en nyanlagt askefællesgrav i den vestlige del. Et karakteristisk træk ved Søndre Kirkegård har været en allé af japanske kirsebærtræer. Denne er nu udskiftet med tilsvarende rækker af guldregn.

Afsluttende bemærkninger

Harald Kidde mente, at de levende glemmer så hurtigt, som en vedbend breder sig. Kirkegårdene er dog med til at forlænge vor hukommelse, så vi ikke glemmer, hvem der levede før os, og hvem vi bygger vor egen tilværelse på.

På Vejles kirkegårde er der udført et stort arbejde med at forlænge hukommelsen, ikke mindst i forbindelse med registreringen af gravminder, hvor kirkegårdsbestyrelsen har arbejdet snævert sammen med Vejle Byhistoriske Arkiv. Dette arbejde er ikke tilendebragt, men for Gamle Kirkegårds vedkommende mangler der ikke meget, og det samme er tilfældet med Østre Kirkegård.

Det er bestyrelsens opfattelse, at kirkegårdene skal være velholdte områder, hvor mennesker kan færdes frit, standse op, tænke sig om og gå videre i forvisningen om, at her lever en smule af dagen i går.

Således håber vi, at kirkegårdene også tager sig ud i 1988.

Om stengærder bl.a.

Af I.P. Junggreen Have

»Kirkegården ere kranset med markens sten, således at ikke fæ og dyr kan indkomme«. Det gælder jo nok størstedelen af Danmarks kirkegårde, at de i de seneste par hundrede år har været heget på denne måde.

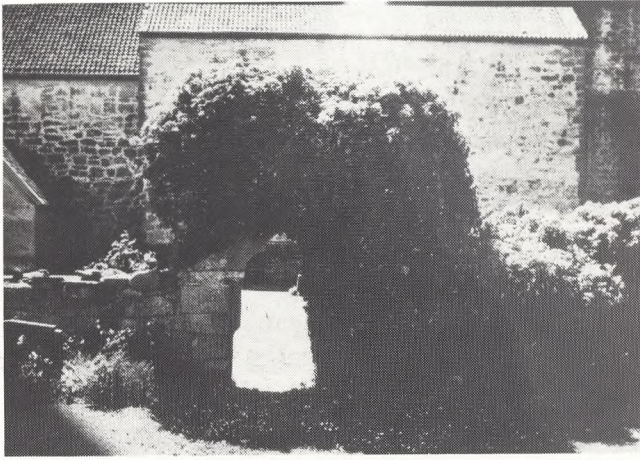
Selv om vi har stenfattige egne her i landet, så har der dog næsten altid været sten nok til kirkediget. Byggematerialet har ikke altid været lige egnet, når man skal se håndværksmæssigt på det, hvad man da gudskelov heller ikke altid har gjort.

Det er dejligt, at man endnu kan finde kirkegårde her i landet, der viser, hvor man er henne. Er det på Fyn eller i Vestjylland, man befinder sig? Det kunne jo også være i Køge eller et andet sted, hvor er egnspræget henne. De er så pæne alle vore kirkegårde, for nu har vi jo allesammen fået at vide, hvordan en kirkegård skal se ud. Der skal være rent og pænt og nydeligt, og græsset skal slås, og ukrudtet skal væk, og bladene må ikke ligge og flyde langs hække og digefod (hvor de ellers godt kunne gøre gavn), men det ser nu ikke godt ud, og folk klager over det!

Somme tider er det faktisk en ubehagelig stilling at være kirkegårdskonsulent,

Gammel bevoksning med sedum og stenbrækarter, der kan være utrolig nøjsomme. (Alle foto: Forfatteren).

Gamle gravsten må ikke bruges i stendiger, men der kan være tilfælde, hvor det alligevel kan være smukt og rigtigt.

Man kunne godt ønske sig flere af den slags frodige bevoksninger på stengårder.

Græs kan godt være smukt og rimelig let at vedligeholde på et lavt gårde.

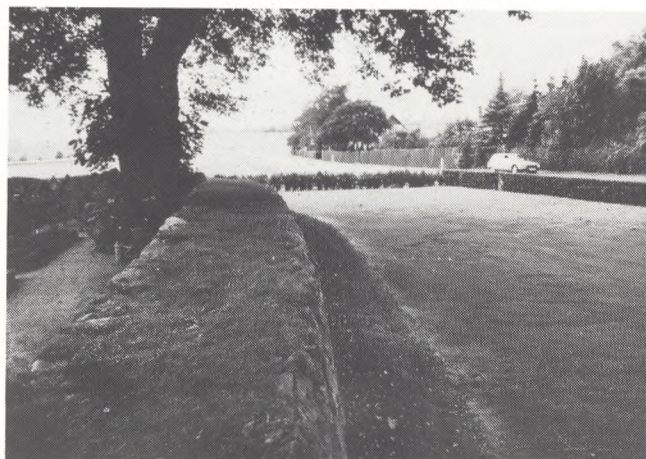

Et af de smukkeste og mest beskedne stengårde, jeg kender, primitivt, men overordentlig fint, både bæk og dige.

»Langhåret« visent græs kan godt være rigtigt på et dige som overgang til en mark.

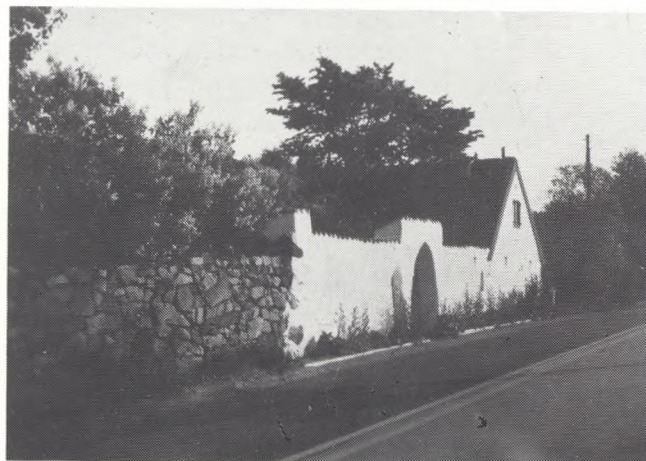

Den slags burde forbydes, her har ydersiden af diget fået en ordentlig omgang med sprøjten, det burde være forbudt at bruge gift uden for diget, når det som bekendt er det indenfor.

Kløvede sten kan da være storartede, når de bruges med fornemmelse for stenens karakter. I det hele taget er fornemmelse for materialet vigtigere end den tekniske kunnen.

Sådan et dige bør aldrig sættes om.

Her har digefodens planter mulighed for at overleve.

når man år ud og år ind skal gå og holde galden nede, fordi man synes, at alt er så pænt, hvor man kommer, og graveren gør sig virkelig umage, for det gør han (M/K), og alligevel synes man ofte, at det er en jammer med al denne frisering. Selv om vi har en forening for kirkegårdskultur, så er det nu så som så med kulturen, hvis det da ikke er den form for pænhedskultur, som er ved at ensrette de små ydmyge steder, så de passer ind i geledet.

Det er lykkedes over al måde!

Nå, nu skal jeg jo ikke blive alt for vred, for der er da mange lyspunkter, og i virkeligheden er det sjældent graverens skyld, han gør jo stort set, hvad han får besked på, både når grave, hække og gange skal have en omgang, og det er såmænd også sjældent, at det er fra den side, man får besked om, at stendiget bør sættes om.

Jeg gad vide, hvor mange km stendiger der er sat unødigt om, fordi man ikke tåler skævheder eller en smule forfald. Der er vitterligt mange steder, hvor det er nødvendigt, men der er mange flere steder, hvor det ikke burde gøres og alligevel bliver gjort.

I tusindvis af smukke og sjældne planter, hvoraf mange har overlevet fra middelalderens tro på helbredelse ved at bruge urter fra kirkediget, er gået tabt. Sprøjtning og omsætning af diget har slået dem ihjel, bare fordi det skal se pænt ud.

Man anvender »plantebeskyttelsesmidler« - et horribelt ord, når det egentlige formål er at slå planter ihjel.

Det er pænt og jævnt kedeligt.

Mange stengærder har lidt skade ved, at store, smukke grupper af den lille bregne engelsød eller vedbend, sedum, stenbræk, digitalis, svaleurt, violer, skarntyde, kongelys, katost, sæbeurt og mange andre brutalt er fjernet fra diger og digefoden med hjælp fra disse »plantebeskyttelsesmidler«.

Det er ikke alene en æstetisk forringelse, men også praktisk har mange af disse planter gjort gavn ved at fylde fuger ud og holde på stenene, lad dem dog være i fred og lad dem fortælle historie.

Jeg kender en lille beskeden kirkegård, hvor der for få år siden fandtes i tusindvis af vilde tulipaner, *Tulipa silvestris*, som måske kan være bragt hertil af munke fra et nu forlængst forsvundet kloster i nærheden, nu er de udryddet, fordi man syntes, det var ukrudt. Det var et stykke kulturhistorie, man dræbte - og til hvad nytte?

Men for nu at tale om det mere praktiske ved stengærder, så har jeg mange gange undret mig over kirkeministeriets cirkulære om stengærder, hvor man bl.a. anfører, at de bør sættes i ler. Jeg gad vide, hvor meget vedkommende forfatter af cirkulæret har kendt til jordbundsforhold og praktik, der har i hvert fald ikke ligget megen erfaring bag ved.

Ler udvider sig sommetider ret voldsomt i frost og kan skubbe sten helt ud af leje. Jeg har været ude for, at samvittighedsfulde mennesker holder sig helt til opskriften i cirkulæret og lægger et pænt tykt lag ler under og desuden fylder

Her kniber det virkelig med fornemmelsen, iøvrigt må man slet ikke gøre sådan.

Det pynter jo ikke dette her, men det er iøvrigt ikke nogen helt sjælden oplevelse.

godt med ler i et nyomsat stengærde, hvoraf følger, at diget efter nogle år har bevæget sig så meget, at stenene trykker ud, og man kan begynde forfra.

Er der ikke en behjertet sjæl i kirkeministeriet, der kan få disse forældede og misvisende cirkulærer rettet op og gjort tidssvarende, så de ikke ligefrem opfordrer folk til at gøre tingene forkert.

Det har også længe undret mig, at man helst ikke ser anvendt kløvede sten til diger. Der findes jo mange meget smukke gamle diger, som er sat af kløvede sten og som fuldt ud kan måle sig med de almindelige diger sat med runde marksten.

På en meget kendt jysk kirkegård vil de højere myndigheder nu sætte diget om, fordi det er lavet af kløvede sten, nu skal det sættes af marksten i stedet. Jamen det bliver da sikkert også pænt, det er bare totalt overflødigt. Diget har stået i

Diger sat helt uden jord, men fyldt op med sten er utroligt holdbare.

mange år og fejler ikke noget, det er smukt, som det er, og det ses af mange tusind mennesker hvert år, uden at der sikkert er nogen, der har beklaget sig over det.

Det kan være farligt med alle disse specialister, der helt nøjagtigt ved, hvordan tingene skal gøres.

Der skal håndelag og omtanke til, når et dige skal sættes, og det kan da godt være en mangelvare. Jeg har mødt digespecialister, som jeg helst ville have undværet, men der er da gode folk imellem. Jeg har også truffet nogle, som aldrig havde sat dige før, men som kunne gå og snakke med stenene og få noget storartet ud af det.

Det er ikke så vanskeligt, det er bare en kunst at gøre det.

Lad være med at røre de gamle stendiger længst muligt, de alt for perfekte er slet ikke smukke.

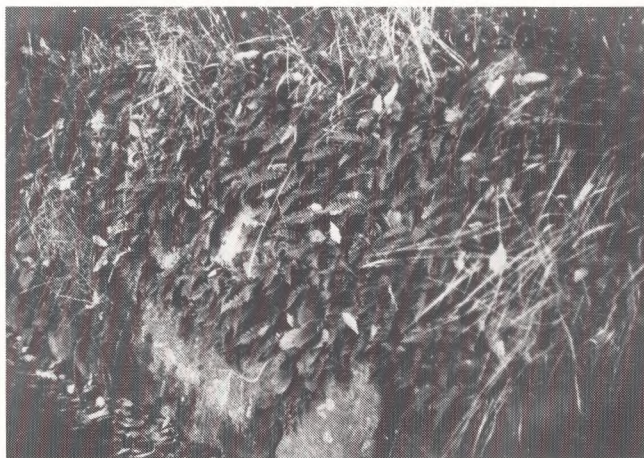
Mos på diget er både nøjsomt og kønt, her på et dige af kløvede sten.

Stablede sten, enkelt, primitivt og kønt.

Engelsød, digitalis og græs, lad dog gro.

Assistens kirkegårds mindesmærker

af Axel Andersen

Mindesmærker registreres i disse år på landets kirkegårde efter vedtagelse af lov nr. 268 af 22. maj 1986 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde. Det er glædeligt, for herved sikres en kulturarv for eftertiden, og det må lette kirkegårdsadministrationerne i deres arbejde, når det er afgjort, hvilke monumenter der skal bevares; endvidere fordi det er én af Foreningen for Kirkegårdskulturs mærkesager.

»Vore Kirkegårde« vil sikkert i årene fremover kunne bringe beretninger fra disse registreringer, ligesom vi i 1979 kunne bringe en artikel af kunsthistorikeren mag. art. Karin Kryger: *Tanker ved en kirkegårdsregistrant*, beretning om registreringen af Gråbrødre kirkegård i Roskilde. Det var et pilotprojekt, der satte meget i gang.

Redaktionsudvalget har ønsket en beretning om monumentregistreringsarbejdet på Assistens kirkegård i København, én af de første afsluttede. På Assistens kirkegård er der dog ikke udført en registrering, men en katalogisering, idet der ikke i lovens forstand er foretaget en registrering.

Det, der satte katalogiseringen igang, er den tidshorison, som Assistens kirkegård lever under: nedlæggelse år 2020. Registrering eller katalogisering, måske en strid om ord, idet princippet i arbejdet er det samme, forskellen ligger i resultatet, der bliver ikke taget beslutning om »registrerede mindesmærker«, en opgave henlagt til Nationalmuseet.

Assistens kirkegård blev anlagt i 1760; men først i 1879, nemlig ved kgl. resolution af 22. dec., fastsattes kirkegårdens ophør til 1980. Denne bestemmelse blev af Borgerrepræsentationen ved beslutning af 23. marts 1951 og kgl. resolution af 28. juli 1952 ændret til 31/12-2019. Det kan i samme åndedræt nævnes, at også to andre københavnske kirkegårde, Holmens og Garnisons også skulle ophøre 1980, de blev forlænget ved lov af 7. juni 1952 nr. 228 til 2020, udtrykt således: »afhændelse (af gravsteder) fremdeles kan finde sted (til eje eller benyttelse) indtil 1. januar 2000«.

Indtil 1870 var det meget almindeligt at erhverve gravsted for langt åremål, ofte 100 år, der er eksempler på flere hundrede år og tusinde år, endvidere kunne der en tid købes for »bestandigt«, efter en meget simpel formel: de første 20 år kostede fuld takst, de næste 20 år 1/2 takst, tredje 20 år 1/4 o.s.v., altså en kvotientrække - og regnes summen ud for uendeligt, bliver prisen: det dobbelte beløb. Kirkegårdsejerne, d.v.s. kirkesognene, var ikke glade for denne bestemmelse, som var indført for at fremme lysten til at købe gravsted på Assistens kirkegård i stedet for de indenbys kirkegårde. Kollegiet, den tids kirkeministerium, svarede, at taksten var rigtig, forrentningen af en kapital i

20 år fordoblede denne, så der var altid fuld betaling for hvert 20. år. - Ja, det var før inflationen!

Da bestemmelsen om ophør 1980 blev indført, måtte man nøjes med at købe gravstedet til 1980, og efterhånden ændrede skikken sig.

Da man nærmede sig 1980 stod det klart, at et meget større antal gravsteder ville hjemfalde dette år, og man ikke kunne forvente, at tilsvarende antal ville blive fornyet, som sædvanligt. Mange af disse langtidsfæstegravsteder var le-gatgravsteder, hvor man ikke havde haft forbindelse med familien i mange år, altså man havde ikke gyldig adresse mere. Dette kom til at slå til, der blev fem gange så mange gravsteder at nedlægge i 1981, - end normalt.

Det er navnlig på de gravsteder de betydeligste mindesmærker står, og i de gamle gravsteder de fortjente personer hviler. - Efter oprettelse af Vestre kirkegård i 1870 og Bispebjerg kirkegård i 1903, kom Assistens kirkegård efterhånden til at stå i skyggen, relativt få kendte personer blev begravet her fra århundredskiftet og derefter. Mange gravsteder af denne kategori var allerede hjemfaldne i 1980, men der var truffet en administrativ bevaringskendelse, og gravstederne betegnedes som »historiske«. Mindesmærket er bevaret og i visse tilfælde også gravstedsanlægget i mere eller mindre uændret skikkelse som f.eks. Søren Kierkegaard og H.C. Andersen, eller stærkt forenklet som Rasmus Rask.

Københavns begravelsesvæsen følte, det var nødvendigt at få problematikken gennemarbejdet af sagkyndige. Derfor nedsattes i 1980 et udvalg af embedsmænd fra kommunen med fagområde, historie, personalhistorie, repræsenteret ved stadsarkivar Helle Linde, lokalhistorie ved museumsdirektør ved Københavns bymuseum John Erichsen, mindesmærker ved stadsarkitekt Eivind Lorenzen og arkitekt Erling Sørvin, have- og landskabsarkitektur ved stads-gartner Tage Steen Blunch og overgartner Børge Jacobsen, og endelig fra Begravelsesvæsenet: administrationschef Ib Møller-Sørensen, kirkegårdsleder Eli Karvø samt overgartner Axel Andersen. Det første møde afholdtes den 12. maj 1980, og der blev da gjort opmærksom på en særlig sagkyndig på gravmindeområdet, nemlig museumschef ved Thorvaldsens museum, Dyveke Helsted, som senere blev medlem af udvalget.

Artiklens forfatter havde da et års tid arbejdet med det materiale, som udvalget skulle bearbejde.

Kirkegårdens udnyttelse

Det første var at registrere og kortlægge gravstedsfæsternes varighed, for at få et billede af kirkegårdens udnyttelse og om eventuel mulighed for indskrænkning af areal til begravelsesbrug. Administrativt havde man en årrække arbejdet efter en plan med kun at tilbyde nye gravsteder på et mindre område af kirkegårdens »yngste del«, d.v.s. de arealer, der senest var blevet omlagt til familiegravsteder. Undersøgelsen viste, at der selv ved ydergrænserne var gravstedsfæster helt frem til år 2020.

Fortjente personer

Det næste blev at finde placeringen af *fortjente personers* gravsteder i videste forstand. Hertil brugtes kendt litteratur. Kirkegården har fra tid til anden opstillet lister over fortjente personer, senest optrykt i jubilæumsskriftet ved kirkegårdens 200 års jubilæum i 1960. Også tidligere lister som fra 1868 i *Illustreret Tidende* og i privat udgivet »Assistents Kirkegaarden paa Nørrebro« (Slagelse 1868) af C. Friis benyttedes. Derefter blev der gjort et opsøgende arbejde ved hjælp af Dansk biografisk leksikon, 2. udgave, hvor de fleste biograferede personer, der er døde, har oplysninger om beravelsessted. Denne gennemgang af de 28 bind blev til en liste på ca. 1000 personer. Herefter forestod et stort arbejde med at finde deres gravsted, et arbejde der ikke er afsluttet endnu. De personer, der ikke allerede var optaget på listen over fortjente personer, måtte findes i begravelsesprotokollerne, som kirkegården havde stående tilbage fra 1832. Disse protokoller er nu overtørt til Københavns stadsarkiv, for at være tilgængelige for publikum. Det lykkedes at få sat gravsted på ca. 850 personer, de resterende er enten døde før 1832 eller er blevet begravet i frijordsgravsteder, som ikke opførtes i begravelsesprotokollerne. Frijordsgravsteder var gravsteder, kommunen stillede til rådighed for ubemidlede uden fornyelsesret, bogføringen må være sket i særlige protokoller. De andre begravelsesprotokoller er dagbøger som graverne førte, de er via hovedkontoret kommet fra graverne ved kirkesognene. Graverne var ansat af kirkerne, hver graver havde ansvar for 2-3 kirkers kirkegård. Fra 1760 til 1805 var der én graver, hvis bolig lå, hvor Kapelvej munder ud i Nørrebrogade, efter 1805 til 1853 var der to, den anden boede i Jens Bangs tempelbygning nær Nørrebros runddel. Den tredje graver kom til, da de to amagerianske sogne, Frelsers og Frederiks tyske fik kirkegård på Assistens, han boede i et hus beliggende omtrent, hvor kontoret har ligget siden 1868. I 1880 blev Assistens kirkegård overtaget af Københavns kommune og Københavns begravelsesvæsen oprettet. Der blev skrevet nye gravstedsprotokoller til afløsning af de skødeprotokoller, kirkesognene førte, og fra 1882 indførtes alfabetisk register, ført i rækkefølge. Jeg benyttede fra 1882 dette alfabetiske register, men der var for disse år nogle, der ikke kunne findes ad den vej. De viste sig at være begravet i liniegravsteder, for hvilke der førtes særlige protokoller og registre. Liniegravsted er et gravsted til reduceret pris uden ret til fornyelse udlagt i særlige afdelinger, og begravelserne fandt sted i rækkefølge, der var ikke udsparet plads til efterlevende ægtefælle. Gravstedsstørrelsen var den normale 2 × 4 alen; men gangene mellem gravstedsrækkerne var meget smallere end i familieafdelingerne. Derfor skete det ofte ved fornyelse, det kunne nemlig godt lade sig gøre at fortsætte et liniegravsted som familiegravsted, at gravstedet måtte forrykkes for at passe med den nye inddeling med bredere gange ved stykkets overgang til familieafdeling. - Et mindre antal er først fundet senere, fordi de ikke straks er blevet begravet på kirkegården, men tilflyttet fra en anden kirkegård eller kapel, således at de først er at finde på begravelsesdagen i Assistens kirkegårds register. Til rest er så et lille antal, der måske kan tilskrives fejl i Dansk biogra-

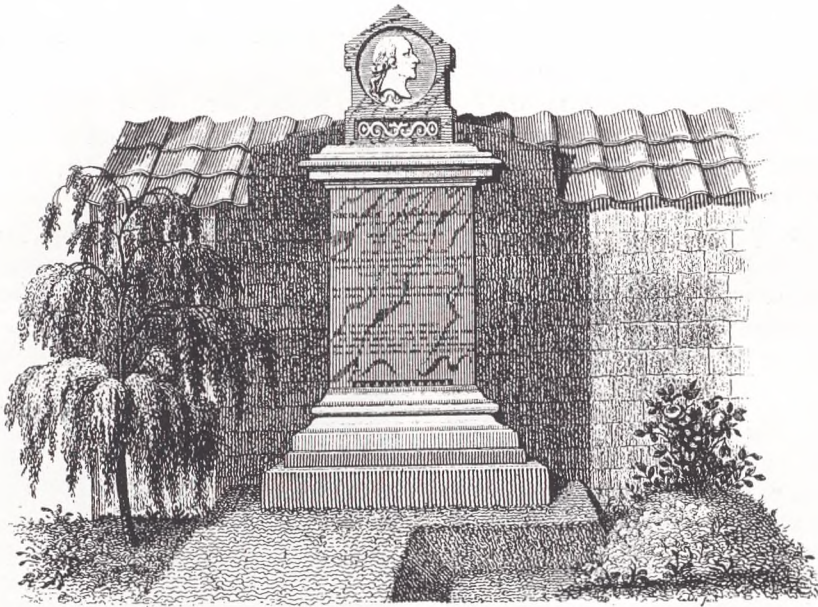
fisk leksikon, der er konstateret fejl i nogle tilfælde, hvor personer er opgivet begravet andet steds, selv om de hviler på kirkegården.

Herefter gik undersøgelsen over til at konstatere, om der findes mindesmærker over afdøde i det tilfælde, gravstedet endnu eksisterer, det måtte naturligvis gøres på kirkegården.

Hermed kunne opstilles en liste over fortjente personer med angivelse af deres data, erhverv, gravsted, dets hjemfaldsår samt om der findes mindesmærker over afdøde. Det kan nævnes, at man ikke kan være sikker på, at en fortjent persons navn ikke findes på kirkegården, selvom dennes gravsted er nedlagt. Ved et tilfælde fandt jeg således et navn indhugget på siden af monumentet af et andet af familiens gravsteder.

Mindesmærker

Der findes en del dokumentation om mindesmærkerne. Den tidligste blev udgivet i hæfter af kobberstikker G.L. Lahde 1801-11. Den har stik af mindesmærkerne samt biografier, alle over personer begravet på den ældste del, afd. A. Desværre er en del af disse mindesmærker forsvundet, de fleste allerede før 1831, det vides fra en anonym vejviser over familiegravsteder fra 1831. Det er senere afsløret, at forfatteren var oberst O.N. Olsen. Den nævner ikke disse gravsteder, afdelingen blev omlagt omkring 1824, da der skete en omfordeling af arealet mellem kirkerne, fordi Nikolaj sogn var blevet nedlagt 1803, Nikolaj kirke brændte ved den store brand 1795. Dette sogn havde den største part af afd. A, dette areal blev overtaget af Helliggejst (nu Helligånds), Frue sogns areal forøgedes med noget af tidligere Helliggejst og Trinitatis sogns med noget af Frue's. Det kan i denne forbindelse nævnes, at der tidligere var fire porte fra Kapelvej, ved indtegnning af de gamle matrikelsgrænser viste det sig, at de traf lige midt i portåbningerne, altså således at man ved første port havde Nikolaj sogns kirkegård til højre og Helliggejst's til venstre o.s.v. Af Lahdes afbillede mindesmærker, som troedes forsvundet, havde jeg held til at finde ét. Det sidste mindesmærke, billedhuggeren Johannes Wiedewelt udførte, var til grosserer N.A. Kall † 1800. Dette monument er blevet forandret på et eller andet tidspunkt, topstykket, der havde et portrætre relief, er udskiftet med et halvrundt og beskriftningen ændret. Under arbejde med indplotning af Lahdes stik på kortet, fandt jeg, at der var noget bekendt, en lighed med det mindesmærke, der fandtes på nummeret. Så var det blot at gå ud med stikket og sammenligne mindesmærket med Lahdes stik. Der var ingen tvivl, det var Wiedewelts mindesmærke fra 1802. Jeg satte mig i forbindelse med Karin Kryger, der på dette tidspunkt arbejdede med sin bog, og hun er også overbevist om ægtheden, endvidere fandt hun topstykket bevaret på Statens museum for kunst, det var med på Wiedeweltudstillingen på Sophienholm i 1985. På grund af navneligheden blev professor Abraham Kall's mindesmærke tillagt Johannes Wiedewelt; men Abraham Kall døde 1821, og Dyeveke Hellsted påviste i 1950, at hans mindesmærke skyldes G.F. Hetsch. Abraham Kall's gravsted findes endvidere på en afdeling (F), der først blev anlagt ved udvidelsen af kir-

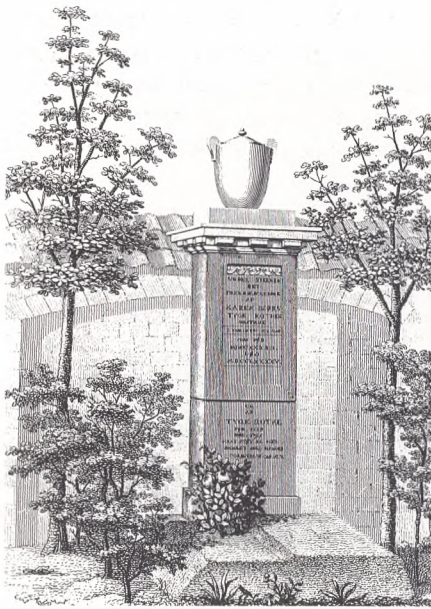
Nicolaus Abraham Kall's gravminde, stukket af Gerhard Ludvig Lahde, 1765-1833. Det var billedhuggeren Johannes Wiedewelts sidste gravmæle til Assistens Kirkegård.

Nutidigt billede af N.A. Kall's gravminde, forvansket og med ny inskription, og glemt så mindesmærket vist t.h. blev tillagt J. Wiedewelt. (Foto: A.A.).

Historikeren Abraham Kall's (1743-1821) gravminde af C.F. Hetsch (1788-1864). (Foto: A.A.).

Filosoffen Tyge Rothe's (1731-1795) minde stukket af G.L. Lahde. Tegnet af Nicolai Abildgaard (1743-1809), meget forvansket i dag, se t.h.

Nutidigt billede af Tyge Rothes mindesmærke, der er sket noget med proportionerne. (Foto: A.A.).

kegården i 1805. Stilen på hans mindesmærke er klassicistisk, altså slet ikke Wiedewelts stil, og der var da også flere, som havde sat spørgsmålstegn ved kunstnernavnet.

I de tidligere nævnte artikler af C. Friis er der også angivet nogle mindesmærker og deres skaber, omend ikke alle er korrekte, således er der sket sammenblanding af Hermann Ernst Freund og hans nevø Georg Christian Freund's arbejder.

Det største og vægtigste arbejde er J. Werner: Gravminder, udgivet af Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse i 1912. Her er billeder af mindesmærker fra alle københavnske og frederiksbergske kirkegårde. Billederne er udvalgt af en serie billeder, der er optaget sommeren 1910, de findes i album, som er i Begravelsesvæsenets besiddelse, på nær ét befindende sig på Bymuseet. Sidstnævnte fandtes igen ved omflytning på museet, det har en følgeskrivelse fra 1934 fra boet efter overretssagfører J. Werner. Dette album er om mosaiske kirkegårde, jeg gætter, at Begravelsesvæsenets albums er doneret ved samme lejlighed. Desværre findes negativerne ikke mere til denne udmærkede billedsamling. Gravminder er opdelt i tidsafsnit efter kunstnere.

I Historiske Meddelelser om København 1938 skrev Begravelsesvæsenets daværende direktør August Nielsen et afsnit af Assistens kirkegårds historie, herunder også om mindesmærker. Her gentages C. Friis' unøjagtigheder og desværre meningsløse oversættelser af gamle gravstedsbetegnelser fra før

1880. Således Johannes Wiedewelts mindesmærke over justitsraad A.G. Carstens † 1795, der omkring 1880 blev opstillet på Kapelpladsen. Carstens blev begravet i Petri monumentlinie gravsted L. Dette gravsted var blevet udlagt til gang i 1880, da gravstedsprotokollen blev skrevet, og er derfor ikke optaget i protokollen. Et andet gravsted havde betegnelsen LL, og dettes nummer brugte A.N. til opgivelse af Carstens gravsted. Fejlen blev verificeret ved hjælp af oberst O.N. Olsens vejviser.

Enkelte tidsskriftartikler samt tilføjelser i protokollerne har yderligere udvidet listen over kendte mindesmærker. I årenes løb er det lykkedes ved direkte henvendelse eller ved tilfældig samtale med familiemedlemmer at få oplyst navn på skaber af mindesmærker.

Sluttelig blev mindesmærkerne opsøgt på kirkegården og deres vedligeholdelsestilstand beskrevet.

Endvidere blev der udarbejdet en registrant over gravstedsgitre, her kan henvises til artikler i Vore Kirkegårde 1982 og 1983, genoptrykt i særtryk 1987.

Udvalgsarbejdet

Det i forrige afsnit nævnte materiale forelagdes udvalget til bearbejdelse. I 1981 blev det til en ansøgning til Borgerrepræsentationen om bevilling af midler til at tage de mest truede mindesmærker i hus. Det drejede sig om de ældste mindesmærker fra slutningen af 1700-tallet til midten af 1800-tallet, de er især af marmor og sandsten, eller begge dele, det var ret almindeligt at lave kompositte mindesmærker, at sætte marmorrelieffer ind i sandsten. Det skulle senere blive opklaret, hvorfor denne sammenblanding af materialer er så katastrofal. Luftforureningen er her den store synder, efter hver vinter er der sket synlige skader, kombinationen af nedbrydning og frost. Dog kan en meget for høj og tæt beplantning omkring monumenterne ikke helt frikendes, der var for ringe mulighed for udtørring i årets løb. Der blev bevilget penge til indtagning af omkring 85 mindesmærker, udvalgt blandt de før 1980 hjemfaldne. Havde udvælgelsen fundet sted et år senere, ville tallet være blevet betydeligt større; men så ville der heller ikke være blevet plads til dem i kapellet, der ikke længere er i brug til begravelser, det blev faktisk fyldt op.

En langtidsledig magister havde i 1980-81 en 9-måneders beskæftigelse med en let registrering af samtlige mindesmærker på de afdelinger, der kunne nås på denne tid. Ved lettere registrering forstås opnotering af mindesmærkets art og materiale, efternavn (øverste navn) og efter mine optegnelser »fortjente personer«. Der blev nået afdelingerne A til L. Materialet blev brugt til at lave et katalog for afd. A, der blev udvalgt til et pilotprojekt. En undergruppe af udvalget, nemlig historikeren Helle Linde, bedømte de fortjente personer og opstillede en liste efter erhverv og klassificerede dem efter en bedømmelsesskala fra 1 til 4. 1 er de mest betydelige, og 4 er personalhistorisk uinteressante. Mindesmærkerne bedømtes af historikeren John Erichsen og kunsthistorikeren Dyveke Helsted, her bedømtes kun i to klasser: bevares og ikke bevares og omfattede kun 1/4 af afd. A, den del nærmest Nørrebrogade, hvor det betydeligste antal af de ældre monumenter findes. Dette område tænkte indrettet til

særligt område for mindesmærker fra tiden før 1850. Det færdige arbejde forelagdes for det samlede udvalg i juni 1982.

Erfaringerne fra dette arbejde brugtes til at foreslå: en kunsthistoriker antaget til en systematisk gennemgang af alle mindesmærker, undersøgelser af restaureringsmuligheder af de i hus værende monumenter. Endvidere besluttedes det at arbejde videre med problematikken: »mindeparken«.

Mindeparken var blevet foreslået anlagt på afd. A ved Borgerrepræsentationens behandling i 1951 af beslutningen om at forlænge kirkegården fra 1979 til 2019.

For det første skulle der findes en definition på ordet, det bevaringsværdige materiales størrelse vurderes, og retningslinier for opstilling gives. Dette blev emnet for underudvalgets fortsatte arbejde, som blev fremlagt for udvalget og resulterede i en bevillingsansøgning til Borgerrepræsentationen:

1. ansættelse af en kunsthistoriker
2. midler til teknisk undersøgelse af de truede mindesmærkers struktur med henblik på at kunne anvise metoder til restaurering og konservering
3. principbeslutning om udvidelse af mindeparksområdet med afdelingerne B-C-D, og disses anvendelse samt retningslinier for udvælgelse af de bevaringsværdige monumenter

Afdelingerne B, C og D er en del af udvidelsen 1805, her tænkte opstillet mindesmærkerne fra 1850 og yngre.

Borgerrepræsentationen vedtog indstillingen på sit møde d. 24. juni 1983. Der kunne nu ansættes en kunsthistoriker for et tidsrum af 6 måneder. Det blev mag.art. Karin Kryger, som jo allerede er læserne bekendt. K.K. havde netop afsluttet sit stipendiatstudie om det nyklassicistiske gravminde fra før 1820, men bogen »Allegori og Bogerdyd« var endnu ikke udkommet. Hun havde undersøgt 190 mindesmærker, hvoraf 75% står på Assistens. Hun overtog det ikke særligt dybdegående, kunsthistorisk set, tidligere udførte arbejde, og fik i den korte ansættelsesperiode udført undersøgelse på afd. A og 1/4 af afd. B, en totalundersøgelse af alle mindesmærker. Endvidere en registrant over kunstnere, der på det tidspunkt kendtes, som havde leveret bidrag til mindesmærkerne. Hun afleverede 31/12-1983 en delrapport over afd. B og kunstnerregistret, og arbejds materialet findes på Københavns bymuseum.

Den anden del af bevillingen til undersøgelse af mindesmærkerne overdroges til Teknologisk institut repræsenteret ved geologen, lic. scient. Jørgen Gutzon Larsen. Undersøgelsen startede med udtagelse af borekærner, 15 cm lange og 25 mm tykke. Prøverne udtoges så skånsomt som muligt for at kunne isætte dem igen, når det nødvendige af prøven var taget. Af prøverne, ialt 22, fremstilledes tyndslib (0,025 mm tykke) imprægnerede med fluorescerende epoxy, således at porer og sprækker bliver synlige ved mikroskoperingen i elektronmikroskop. Der blev udtaget prøver af forskellige typer sandsten, almindeligt

En marmortavle med korrosion og frostsprængninger. Afskalninger i vinteren 1987-88 er sket på de hvide steder. (Foto: A. A.).

forekommende som gravsten: Gotland, Nexø, Bremer og Posta samt af marmor: Carrara af typerne blanc clair, blanc P og statuaire, Gjellebæk, Slesviger og en uspecificeret. Undersøgelsen omfattede såvel en beskrivelse af de enkelte prøvers struktur som kemisk sammensætning.

Marmorprøverne viste skader dels som overfladekorrosion som følge af luftens og regnvandets indhold af syrerester, men også af tidligere tiders uforstand: afrensning med saltsyre. Ved luftforureningen er der dannet gips i sprækker og porer lige under overfladen, hvilket bevirker frostsprængning. Ikke alle typer er lige medtaget, Carrara blanc P og statuaire har det dårligst, så slemt, at de i værste fald falder hen i grus.

Sandstenene er især svækket af optaget gips, som har forårsaget frostsprængning, hvilket ses som afskalning af overfladen. Den dårligste er Gotlands-sandsten, der har ringe sammenkitning af karbonat, som hurtigst nedbrydes. De naturlige lagplaners retning har også betydning især i Nexø og Gotlandsstenene, stejltstående lagplaner har opsprækningsskader.

Afhjælpning af skader foreslås; men de ovenfor nævnte Carraramarmorarter må forblive under tag. Opstillingspladsen må vælges, så stenene får lejlighed til at tørre ud, og der må indsættes membran for at hindre opslugning af vand fra jorden. Stenene må dog først behandles, marmor med calciumhydroxyd, der kan gendanne bindemiddel. Sandstene udvaskes for gips, og endelig en

eventuel behandling med et permeabelt, vandskyende middel, men midlet må gennemprøves før brug, da det endnu er så ny en metode.

Rapporten er illustreret med farvebilleder af tyndslibene fotograferet med mikroskop samt diagrammer over spektralanalyser af enkelte krystaller, den afleveredes i november 1983.

Udvalget vurderede rapporten og sammenholdt den med kendte restaureringsmetoder, som man var skeptisk overfor. Den sædvanlige nedslibning og genhugning af enkeltdele fandtes ikke tilfredsstillende. Man enedes om at søge bistand hos Boligministeriets restaureringsagkyndige, billedhugger Eric Erlandsen. Der blev arrangeret et møde, hvor de indtagne mindesmærker vurderedes, og E.E. gav forslag til mulige foretag:

1. Dokumentation ved billeder fra alle sider (sort/hvid) og et enkelt farvefoto.
2. Afstøbning af relieffer og inskription, ved lerafstøbning eller papirafklaskning.
3. Opmåling.
4. Opstilling på kirkegården udføres med kapilærkraft afbrydende materiale, singelslag eller f.eks. blymembran.
5. Samlinger udføres med kalkmælk aldrig cement, ankre skal være af bronze, aldrig jern.
6. Relieffer af marmor erstattes af betonafstøbning efter Erlandsen-metoden.
7. Vedligeholdelse: vask med rent ledningsvand, aldrig kemikalier. Stenene må stå frit for at kunne udtørre, eventuel beskyttelse af facade mod slagregn. Imprægnering frarådes, da de af E.E. kendte metoder har forceret nedbrydning.

Senere holdt udvalget et møde, hvor Eric Erlandsen og geologen Jørgen Gutson Larsen, der havde forestået Teknologisk instituts undersøgelser, deltog, for at få belyst tilsyneladende meningsforskelle mellem billedhuggermæssig og fysisk/kemisk ekspertise. Her gentog E.E. sin advarsel mod imprægnering, og J.G.L. fremhævede vigtigheden af isolering af mindesmærkerne for at standse den kapillære op sugning fra jorden og påpegede, at udtrykket imprægnering ikke bør bruges i flæng. Han ville gerne give en skriftlig redegørelse om imprægnering, som eventuelt kunne testes på de aktuelle stenmaterialer, før ibrugtagning på de egentlige mindesmærker. Imprægneringsrapporten behandlede kiselhydrater, acryl og epoxy samt hydrofoberingmidler som silicone, silan og siloxane. Imprægneringsmidler skal virke som binder i stedet for det mistede ved udsættelsen for den sure regn og hydrofoberingmidlerne, forsegle, så yderligere nedbrydning vil ske langsommere; men forseglingen må gentages med nogle års mellemrum.

Der blev nu udarbejdet en rapport til hovedudvalget, der kom til at indeholde konklusionerne, at det var nødvendigt:

1. at ansætte en kunsthistorisk konsulent til undersøgelse af resten af kirkegården for at kunne udvælge bevaringsværdige mindesmærker.
2. at der gjordes yderligere undersøgelser og studier, før der kunne gås i gang med restaureringen af mindesmærker, herunder evt. klimakammerforsøg med behandlede prøver af tilsvarende stentyper som de aktuelle mindesmærker.

Hovedudvalget fremsatte forslag til bevilling af penge til disse formål.

På en anden front blev der på denne tid sat noget i gang, idet kirkeminister Mette Madsen d. 4. september 1984 nedsatte en arbejdsgruppe til undersøgelse og analyse af problemer vedr. de bevaringsværdige mindesmærker. I gruppen var også museumschef John Erichsen og mag. art. Karin Kryger, så der var nær kontakt til dette arbejde. Gruppen afsluttede sit arbejde i maj 1985, og dens beretning (Betænkning nr. 1046) blev senere et nyttigt værktøj.

Katalogiseringen

Der måtte skaffes flere penge til det kunsthistoriske opsøgende arbejde, Magistratens 1. afd. bidrog med 125.000 kr. fra Kommunens legat til Stadens forskønnelse, og kirkeministeren med 50.000 kr. over 2 år. Nu kunne der gås i gang. Karin Kryger ansattes for 4 1/2 måned i en 20-timers stilling af Stadsingeniørens direktorat, og derefter af Stadsarkitektens direktorat på fuld tid, og hun fik studenterhjælp i 30 timer pr. uge. Der blev udarbejdet arbejdsbeskrivelse:

Katalogisering på fortrykte kort, fotografering, aftale med Begravelsesvæsenet, det blev senere Stadsarkitektens direktorat, om renskrivning. De renskrivne kort forsynet med billede(r) vurderes af kunsthistorikeren, og bevaringskriterier bestemmes (hertil anvendes Betænkning nr. 1046). Herefter udarbejdes afdelingsrapport om de gravsteder, der har fået bevaringskriterier, samt bemærkninger om påtrængende, men kortsigtede råd for mindesmærkets bevaring. Over hver afdeling udarbejdes endvidere en helhedsvurdering om historiske data, beplantningstilstand og fremhævelse af de mest betydelige mindesmærker. Til slut tilstilles rapporten monumentudvalget.

Katalogiseringsarbejdet kom således til at omfatte alle kirkegårdens gravsteder samt de mindesmærker, der var blevet stående tilbage efter kirkegårdens vurdering efter beplantningens fjernelse ved hjemfald, endvidere de lapidarer, der flere steder er indrettet til opbevaring af særlige mindesmærker, bl.a. en stor samling stammende tilbage fra hjemfald før århundredskiftet og har kirkeministeriets resolution om bevarelse. - Man kunne tro, at man på denne måde har fået et bredt billede af mindesmærkekulturen anno 1985, det er dog ikke tilfældet, for den udvælgelse, der har fundet sted ved gravstedshjemfald, forrykker niveauet i højere retning. Havde katalogiseringen fundet sted før 1980, havde man fået et sandere billede af standarden. Det blev dog af tidsmæssige grunde nødvendigt i slutningen af arbejdet at foretage en selektiv katalogisering af afdelingerne R, U til Z. Førstnævnte er en kisteafdeling anlagt

Assistens Kirkegård	Afd.	Nr.	Fotograf, dato:	Neg.nr.
Navn Materiale Beskrivelse, inskription, mål				
Katalogiseret af <small>50 5000</small>			Dokumentation DBL ☐ AA ☐	

Registreringskortet, størrelsen er A4, bagsiden er blank, her kan fortsættes, dersom plads mangler.

som familiegravsteder ca. 1923-30 og er fortsat en afdeling, hvor nye gravsteder anvises, de sidste er urnegrave, den ældste fra 1940, den yngste fra 1965. Her er kun katalogiseret mindesmærker med et bevaringskriterium. Rent praktisk foregik arbejdet i arbejds hold á 2, idet studenterhjælpen deltes af flere, ét hold tog sig af den skriftlige rapport, der omfattede beskrivelse af mindesmærket, dets inskription, bemærkninger om indhegning samt opmåling, og ét hold foretog fotograferingen. Arbejdet var skønnet til et år, men kom til at vare 15 måneder. Der blev udfyldt ca. 6.000 kort og taget ca. 5.000 fotos. Materialet opbevares på Københavns bymuseum.

Afdelingsrapporterne blev af monumentudvalget gennemgået sammen med Karin Kryger. Udvalget forsynede hvert gravsted/mindesmærke med en vurderingskarakter efter en skala fra 1 til 4, med 1 som de betydeligste. Mindesmærkerne, herved forstås i Betænkning nr. 1046's forstand gravstedsinventar i videste forstand, altså også gitre og anden indhegning, bedømtes kunsthistorisk for sig med betegnelsen M og karakter, personalhistorisk bedømmelse mærkedes P og karakter. De fleste mindesmærker har således kun M-karakter, og en stor gruppe har både M og P, resten en lille gruppe kun P, fordi der ikke er bevaringskriterie, hvad mindesmærket angår. Denne karaktergivning havde til formål at anvise for planlægning af parkområdet, om mindesmærket har så høj en værdi, at det skal bevares på stedet, eller om det kan flyttes.

Navn Laura E. Kaufmann

Materiale Sandsten og hvid marmor

Beskrivelse, inskription, mål

Grotte i sandsten med vedbend, der hviler på postament og sokkel. Hvid marmortavle og foroven et kors, ligeledes i hvid marmor.

Laura E. Kaufmann/ Fød Hass/ F. 8. Marts 1813/
D. 11 Marts 1875/ Landskabsmaler/ Asmus Kaufmann/
F. 6 Oktober 1806/ D. 21 Juni 1890/

H. 126 cm.

B. 63 cm.

D. 27 cm.

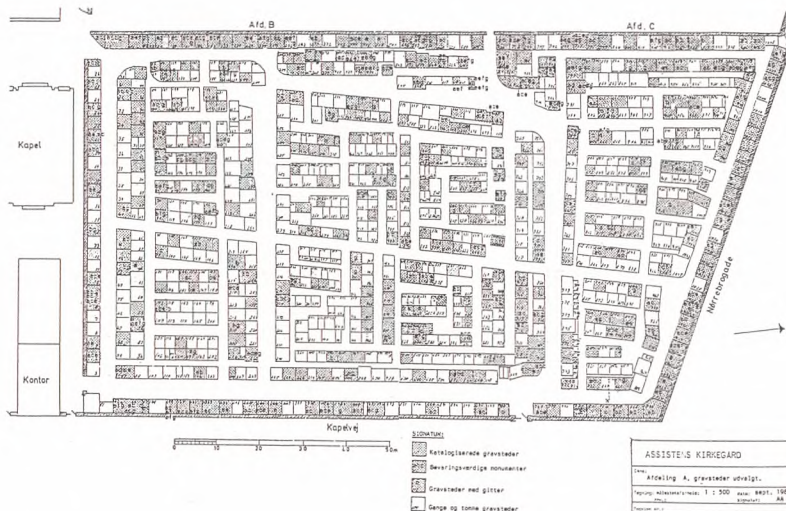

Dokumentation

DBL AA

Katalogiseret af KK 1983

Et udfyldt katalogiseringskort, her er kun ét mindesmærke, havde der været flere kan der eventuelt fortsættes på bagsiden eller på nyt kort.

Eksempel på afdelingskort, hvor de prikkede gravsteder er katalogiserede, udvalgte gravsteder er markeret med bevaringskriteriernes bogstaver, og gitre ved stipling af grænsen.

Optælling af bevaringsværdige monumenter.

Afdeling	Gravsteder i alt udvalgt	Ejerskabsfold		Evalueringsskarakter					Personalhistorisk			
		Endnu i brug 1987	Hjemfalden før 1987	Kunsthistorisk								
				1	2	3	4	med gitter	1	2	3	4
A	258	61	197	155	50	18	30	45	13	18	33	33
B	202	65	137	47	46	50	41	58	10	15	31	37
C	208	51	167	77	43	56	21	43	6	14	36	35
D	126*	24	101	34	46	44	18	25	1	8	17	14
E	182	56	126	35	56	58	20	49	12	14	25	18
F	111	41	70	29	34	34	11	9	1	8	13	18
G	87	27	60	24	13	26	18	11		5	7	11
H	38	20	18		10	23	1	10	1		7	6
J	64	29	35	5	18	19	17	9		3	3	10
K	76	37	39	10	13	36	15	13	2	2	2	9
L	49	26	23	1	4	23	17	9		1	6	9
M	53	30	33	1	3	27	21	4		3	2	15
N	77	37	40	5	4	17	48	6			3	8
O	23	16	7			4	16				1	4
P	99	38	61		8	32	34	20	3	3	8	18
Q	60	29	31	2	8	9	31	11	3		8	12
R	33	26	7	2	1	3	24			1	2	1
S	32	22	10		3	9	16	4			1	5
T	0											
U	4	3	1	1			3		1		1	
V	4	4		1	1							2
X	0											
Y	1**			1								
Z	0											
Ø	0											
1	6	1	5			2	4					
2	2		2				1		1			
I alt	1795	645	1170	430	361	490	409	326	57	95	206	264
Lapidarier												
på L			41	6	8	16	11	1				
på M			8	1		2	5					2
på O			2	2							1	
på 1			18	17		1					1	
på 2			13	11	1	1					1	
Kapelpladsen			1	1							1	
I alt			82	38	9	20	16	1			3	2

*) Gammel Russisk kirkegård er talt som ét gravsted, med 20 mindesmærker

**) Mindesmærket på askefællesgraven, genanvendelse af et mindesmærke fra 1797, opr. A 224.

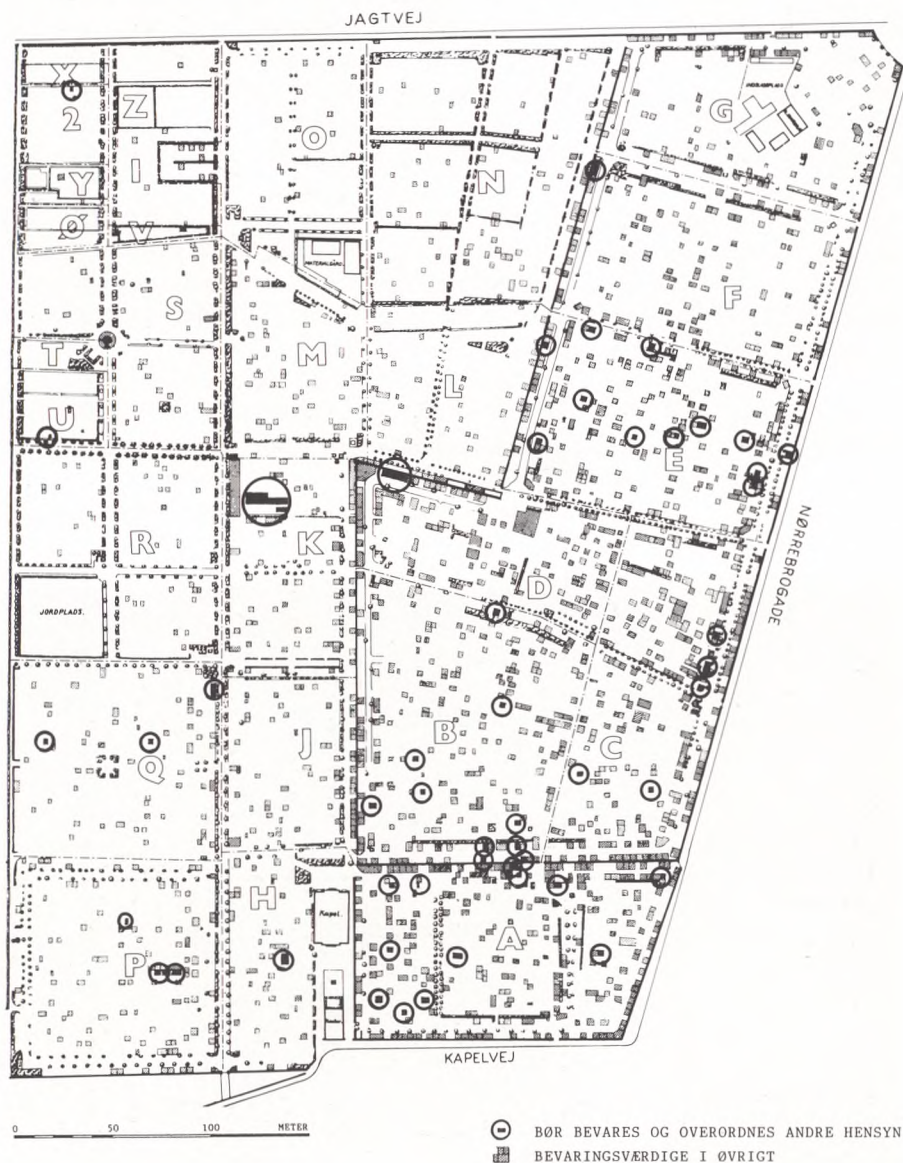
*) Gammel Russisk kirkegård er talt som ét gravsted, med 20 mindesmærker.

**) Mindesmærket på askefællesgraven, genanvendelse af et mindesmærke fra 1797, opr. A 224.

OVERSIGT OVER BEVARINGSVÆRDIGE MONUMENTER

Jf. Monumentgruppens rapport:

"ASSISTENS KIRKEGÅRD, bevaringsværdige monumenter, 1985-1987"

Bevaringsværdige gravsteder indplottet med forenklet signatur. Fra Assistens Kirkegård, dispositionsforslag år 2020, udgivet af Stadsingeniørens Direktorat, Stadsgartnerens kontor, okt. 1987.

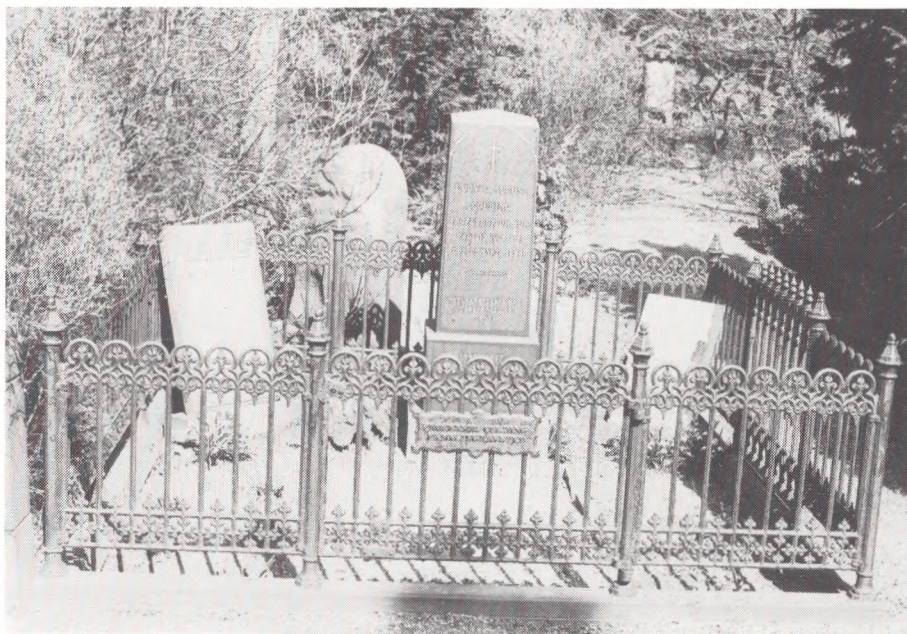
Karin Kryger afsluttede sit arbejde med udgangen af april 1987 med aflevering af rapport over de sidste afdelinger i alfabetet, således et fuldført arbejde. Udvalget fuldførte bearbejdsarbejdet og gik i gang med den redaktionelle færdiggørelse af rapporten over hele kirkegården. De enkelte afdelingsrapporter forsynedes med M-P vurderingerne og oplysning om gravstedernes ejerforhold, udtrykt ved hjemfaldsår, der udarbejdedes kort for hver afdeling visende katalogiserede gravsteder og gravsteder med bevaringskriterier. Der blev katalogiseret 1877 gravsteder eller enkeltmindesmærker. Det er på nærværende tidspunkt ikke gjort op, hvor mange gravminder, det drejer sig om, der er gravsteder imellem med flere mindesmærker, der er vurderet som helhed, så det bliver over 2.000.

Alle gravsteder med den før nævnte begrænsning blev katalogiseret, altså også de ibrugværende, de udgør godt en tredjedel. Det er en tilfredsstillende tilstand at kunne oplyse gravstedsejerne om deres mindesmærkes bedømmelse, og det bliver lettere for kirkegårdsledelsen ved fremtidig hjemfald af, de i brugværende gravsteder.

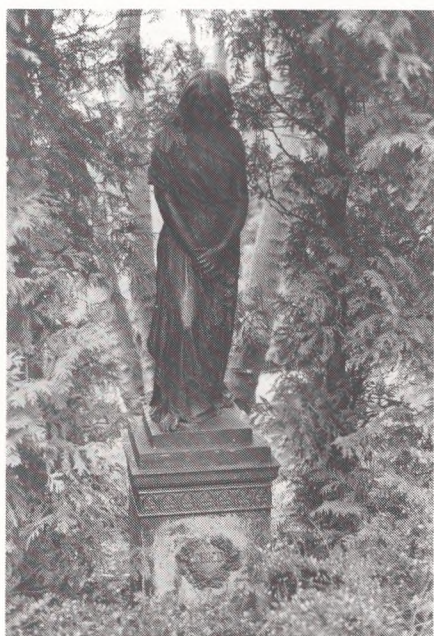
Rapporten blev på 250 sider og kunne afleveres i november 1987. Den bliver fremlagt i Begravelsesvæsenet, på kirkegården, på Københavns stadsarkiv, på nogle biblioteker samt Kommuneinformation.

En ægte grotte, bygget op af kampesten med cement, et marmorkors er kronen. Fra ca. 1830. (Foto: A.A.).

Gitter af støbejern, mindesmærke af granit over stadsingeniør L.A. Colding † 1888. (Foto: A.A.).

Bronceskulptur af G. Braconi over broncestøber L. Rasmussen † 1893. Der findes flere af denne, men oftest i zink. (Foto: A.A.).

Smedejernsmindesmærke, sikkert lavet af gravstedejeren selv: Kleinsmedemester, mekanikus L.L. Weitemeyer † 1866. (Foto: A.A.).

Den anden del af bevillingen til restaureringsanstalt kom i gang i slutningen af 1985, i kappellets store sal blev installeret løbekran, reolsystem, udvaskningskar samt datamatstyret betjeningsanlæg. En studietur til England, til British Museum og Victoria and Albert Museum, London, blev foretaget af arkitekt Erling Sørvin m.fl. for at få de nyeste erfaringer med. Konserveringsarbejdet kom først i gang i 1987.

Det første restaurerede mindesmærke, en bremer- (eller posta)sandsten var komponisten F. Kuhlaus († 1832), blev udført på Ny Carlsberg Glyptoteket af konservator Lars Henningsen. Konserveringsarbejdet udførtes »på håndkraft«. Udsaltningen udførtes ved indpakning i våde omslag, der skiftedes, til udsaltningen havde nået et tilfredsstillende niveau. Mindesmærkets relief afstøbtes i kunststof, så kan der senere tages afstøbning til kopi i beton eller nyhugning. Mindesmærket blev genopstillet til komponistens 200 årsdag (se Vore Kirkegårde 1986, p. 4). I indeværende år er Rasmus Rasks mindesmærke blevet restaureret til 200 års fødselsdagen 14. november.

Der forestår således et stort arbejde med restaurering i de kommende år, omfanget er endnu ikke opgjort, jvf. ovenfor, fordi monumenterne endnu ikke er blevet vurderet for skade; men mange bliver det - og man kan forudse, at man aldrig bliver færdig - restaureringen må gentages efter en årrækkes forløb.

Sandstens kors og postament, rejst over skuespilleren Carl Winsløw † 1834. Der findes flere af denne type fra 1830-40. (Foto: A.A.).

Et travertiner mindesmærke med bronzekors og bogstaver over Biskop Bruun Rasmussen † 1964, af Arno Malinovsky. (Foto: A.A.).

M.G. Bindsbøll's mindesmærke over sprogforskeren Rasmus Rask † 1832. Mindesmærket udført 1841/44, istandsat 1987 i anledning af Rasmus Rasks 200 års fødselsdag. Kransen er fra denne dag. (Foto: A.A.).

Gravmindeudvalget

af Kurt Anhøj

Som det fremgår af referatet fra foreningens generalforsamling i 1987 side 47, blev det under formandens beretning oplyst, at bestyrelsen havde nedsat et ad hoc udvalg, Gravmindeudvalget. Udvalget fik til opgave at formulere problemstillingen samt løsningsforslag med hensyn til spørgsmålet om udformningen af nutidige gravminder. Udvalgets sammensætning fremgår af formandens beretning.

Gravmindeudvalget besluttede som første etape af arbejdet nærmere at analysere den nuværende situation og udviklingen gennem de seneste årtier. Man fokuserede her specielt på stenhuggerfagets udvikling, publikums holdning og kirkegårdsregulativers betydning.

I det følgende bringes kirkegårdsinspektør Morten Falmer-Nielsens bidrag til dette arbejde. Det sker i form af en artikel om befolkningens ændrede syn på gravminders udformning, indhold og brug.

Gravmindet

af Morten Falmer-Nielsen

En redegørelse for de forhold der har påvirket brugernes holdning til gravmindet i dag.

»Foreningen for Kirkegårdskultur's« gravmindeudvalg v. Morten Falmer-Nielsen

Befolkningens, d.v.s. brugernes opfattelse af gravmindets udformning og indhold har, præget af mange faktorer, undergået en væsentlig ændring i den sidste generation. Ingen enkelt faktor kan fremhæves som afgørende, idet faktorerne indgår i en kompleks sammenhæng, hvor vægten af den enkelte faktor kan skifte fra by til land, fra egnsdel til egnsdel og fra tid til tid.

Grundlæggende er naturligvis ændringen i hele begravelsesmønsteret, hvor udvikling først var særlig markant i de store bysamfund for herfra at brede sig som ringe i vandet.

Man har sagt, at kirkegården til enhver tid er et spejl af det samfund, den betjener. Dette var nok også rigtigt til midten af 50-erne, hvor ligbrændingstanken slog rigtigt igennem og blev fulgt af de helt anonyme urnegrave. En begravelsesform, der først var »forbeholdt« mennesker med et særligt livssyn, nu en almen benyttet form på tværs af alle samfundslag.

Når udviklingen i denne begravelsesform - det anonyme kollektiv - som ikke havde og ikke har sin rod i befolkningens holdning i øvrigt, blev så attraktiv,

skyldes det dels en dygtigt gennemført propaganda, dels ændrede boligvaner og sidst men ikke mindst en ændring i pietetsfølelsen.

Samfundet kom i opbrud. Fra at være stationære begyndte folk at flytte, familien spredtes, og tilknytningen til hjemegnen blev mere eller mindre afbrudt og dermed tilknytningen til slægtens kirkegård og gravsted. I takt hermed ændrede slægtsfølelsen sig og dermed pietetsfølelsen overfor familiens afdøde, særligt markeret ved en svigtende interesse for gravstedet.

Samtidig hermed, uden at man kan afklare årsag og virkning, planlagde havearkitekter og kirkegårdsbestyrelser helt nye kirkegårdsanlæg, der brød med de vante forestillinger om dansk kirkegårds- og monumentkultur.

Een af landets mest kendte havearkitekter, G.N. Brandt, skrev allerede i 1922 i tidsskriftet »Arkitekten«: »Som Middel til arkitektonisk at disciplinere og samle Monumenter til Helheder, der bærer og støtter Anlægget, egner sig kun Servitutter«.

G.N. Brandts tanker om et kirkegårdsanlægs form og indretning bredte sig, og da kirkegårdsfagfolk efter 2. verdenskrig valfartede til Sverige, tog udviklingen fart, idet man lod sig inspirere af svenske kirkegårdsanlæg, hvor servitutter blev benyttet som planlægningsredskab.

Centralkirkegård - Parkkirkegård - Skovkirkegård blev nye begreber i dansk kirkegårdskultur. Overalt anlagdes store kirkegårdsanlæg, som regel udenfor de egentlige boligområder, hvor folk havde deres daglige gang, og samtidig begyndte man mange steder at afvikle de bynære kirkegårde. Man skabte hermed en både fysisk og psykisk afstand til kirkegården. Rammerne for disse nye anlæg var nye, og planlæggernes intentioner var ofte at samle gravene til helheder, den personlige gravplads i en kollektiv sammenhæng. Disse anlæg udgjorde dog næsten overalt en relativ beskedent andel i forhold til den traditionelle gravstedsform, og indsatsen for markedsføringen var mange steder kun halvhjertet.

I takt med befolkningens ændrede boligmønster m.m. steg velstanden, og der skete en omprioritering af behov og ønsker, hvorunder interesse og økonomisk indsats på kirkegårdsområdet nedprioriteredes i forhold til de mange forbrugsgoder.

Denne omprioritering er sammenholdt med de øvrige faktorer utvivlsomt en medvirkende faktor til ændringen i brugerens holdning til gravsted og gravminde. Den traditionelle danske kirkegårdsform med hegnede grave, der har udviklet sig fra ganske enkle anlæg til stærkt haveprægede anlæg, stiller store krav til vedligeholdelse, udsmykning med årstidens blomster og granpyntning til julen m.m., som af mange anses for det ydre tegn på pietetsfølelse overfor den afdøde, men som også forpligter. Hele denne virksomhed er, for så vidt familien ikke selv varetager gravstedets anlæg, vedligeholdelse og udsmykning, baseret på nogle forretningsmæssige principper, der udløser ikke blot nogle engangsudgifter men nok mere væsentligt, årlige udgifter i hele gravens fredningsperiode.

Denne »belastning« er måske et levn fra en tid, hvor samfundet så anderledes ud, og konsekvensen af, at de forskellige interessegrupper indenfor fagområdet ikke har sat sig sammen og analyseret situationen er, at den almindelige forbruger i afmagt giver op overfor de forpligtelser og udgifter, den traditionelle kirkegårdsform pålægger dem og går til den anden yderlighed og vælger det anonyme kollektiv: Fællesurnegraven - Fællesaskegraven - Plænen - De ukendtes Grav. Begrebsforvirringen er komplet.

Kirkegårdsinteressen er i dag, i almindelighed, vigende. Interessen for på personlig måde at anlægge, præge og pleje det enkelte gravsted er fortsat fallende, det vidner de mange forsømte og mange ledige grave på vore kirkegårde om, og holdningen er hos mange, at »ingen skal have besvær af mig, når jeg er død«.

På trods af at vore kirkegårde, alle på hver sin måde, stadig fremtræder som smukke vel vedligeholdte begravelsespladser, hvor fortiden er nærværende, vil rodløsheden brede sig, hvis der ikke gøres en særlig indsats gennem nye anlægsformer, hvor gravmindet indgår som en integreret del af kirkegårdsanlægget, måske som G.N. Brandt skrev i »Arkitekten« om gravstenen: »Den burde jo blot være, hvad den også er mange Steder i Syden og Amerika, en Navneplade, en Etikette i Sten, slet og ret«.

Generalforsamling den 15. juni 1987 i Helsingør

Til foreningens generalforsamling og årsmøde den 15. og 16. juni 1987 var tilmeldt 68 deltagere. Mødet blev afholdt på LO-skolen i Helsingør, Helsingør stift.

Valg af dirigent

Vagn B. Sørensen, formand for kirkegårdsbestyrelsen i Næstved, valgtes.

Aflæggelse af beretning

Foreningens formand, Povl Götke-Hansen bød velkommen og aflagde beretningen.

Som det blev godkendt på sidste års generalforsamling har der været ført forhandlinger med Landsbygraverforeningen om et kollektivt medlemskab. Den 27. oktober 1986 deltog foreningens formand og sekretær i et møde med Landsbygraverforeningens formand, Niels Bach Nielsen. Bach Nielsen gjorde det klart, at landsbygraverne ikke kunne indmelde alle foreningens 1.400 medlemmer. Resultatet blev, at Landsbygraverforeningen indmeldte medlemmer af hovedbestyrelsen, kredsbestyrelserne samt redaktøren af »Landsby-Graveren» - ialt 25 personer.

Bestyrelsen finder, at det er et meget fornuftigt resultat, der er kommet ud af kontakten til Landsbygraverforeningen. Nu er der etableret en nøjere sammenhæng mellem vore foreninger, hvilket er ganske naturligt og gavnligt. Formanden bød landsbygraverne velkommen med forventningen om, at denne kontakt vil blive til gensidig glæde og inspiration.

Med hensyn til spørgsmålet om et eventuelt samarbejde med Selskabet for Kirkelig Kunst i arbejdet om nutidige gravmindes udformning blev oplyst, at forretningsudvalget den 28. august 1986 rettede henvendelse til selskabet herom. Som svar herpå modtog foreningen fra selskabets formand, provst Erik Hoppe en opfordring til at indtræde i styrelsen af Selskabet for Kirkelig Kunst. Vi har med tak taget imod denne opfordring, og formanden har repræsenteret Foreningen for Kirkegårdskultur i selskabets årsmøde den 4. maj 1987.

Bestyrelsen er meget glad for, at vor forening nu er repræsenteret i Selskabet for Kirkelig Kunst. Vi mener, at vor tilstedeværelse er gavnlige, og vi tror, at vi kan have megen nytte af de kontakter, vi herigennem opnår.

Bestyrelsen har besluttet mere aktivt at gå ind i problematikken om nutidige gravmindes udformning. Der er nedsat et udvalg med henblik på at formulere problemstillingen og løsningsforslag med hensyn til dette spørgsmål. Udvalget består af stenhuggermester Aage Knudsen, Holbæk, stenhuggermester Hans Broch-Mikkelsen, Nyborg, formand for kirkegårdsbestyrelsen, Knud T. Skovgaard, Horsens, kirkegårdsinspektør Morten Falmer-Nielsen, Mariebjerg og kirkegårdsleder Kurt Anhøj, Horsens.

Herudover er der - for at intensivere arbejdet i bestyrelsen - stillet forslag om, at bestyrelsen samles hvert halve år.

Kirkegården under alle synsvinkler er som bekendt i disse år genstand for megen interesse og mange overvejelser, hvilket naturligvis kun kan glæde os. F.eks. var kirkegårde og gravminder tema for den udstilling, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer arrangerede i forbindelse med årsmødet på Nyborg Strand den 2.-4. juni i år.

Det var oplagt for Foreningen for Kirkegårdskultur at vise ansigt ved den lejlighed. På et møde i Holbæk den 2. maj blev det derfor besluttet at udgive et særtryk af artikler fra Vore Kirkegårde - artikler, som det kunne være nyttigt at have samlet, når man skal i gang med registreringen af bevaringsværdige gravminder.

Som en god støtte til projektets gennemførelse indvilgede kirkeminister Mette Madsen i at skrive forord, og museumsinspektør Palle Birk Hansen, Næstved, skrev en afsluttende artikel. Økonomisk modtog vi ekstraordinært kr. 5.000 fra kirkeministeriet til udgivelsen, og Landsforeningen gav på forhånd tilsagn om køb af 250 eksemplarer. Vi siger tak for den støtte, vi således på forskellig måde har modtaget. Uden den havde det næppe været muligt at udgive særtrykket.

Vi synes, at der er kommet en særdeles nyttig og nydelig bog ud af det. Den er på 96 sider, trykt i 1.000 eksemplarer og kan sælges for kr. 30 pr. stk. Udgifterne til trykning af særtrykket samt en introduktionsfolder med bestillingskort udgør ca. kr. 29.000.

Parkteknisk Institut er en nyetableret institution, som skal fremme forskning og informationsformidling inden for den »grønne sektor«. Instituttet har anmodet foreningen om at udpege en repræsentant til instituttets styringsgruppe. Vi imødekommer naturligvis gerne anmodningen og hilser med tilfredshed, at man i Parkteknisk Institut har fundet det naturligt, at Foreningen for Kirkegårdskultur repræsenterer kirkegårdene i denne sammenhæng. Bestyrelsen har foreslået kirkegårdsinspektør Claes Foghmoes, Næstved, til denne post.

Samtidig oplystes, at bestyrelsen har udpeget kirkegårdsinspektør Henning Lektonen som afløser for Henning Hansen i Fællesrådet for Havekultur.

Foreningen har i april modtaget en henvendelse fra dr. phil. Jan Feje og prof. dr. phil. Aksel Stensberg om støtte og råd til udgivelse af Åse Fejes værk om støbejernskors. Det vil koste ca. 227.000 at udgive bogen. Selv om det vil være en meget værdifuld udgivelse, mener bestyrelsen ikke, at foreningen er i stand til at støtte den økonomisk. Vi vil gerne være behjælpelig på anden måde, og vi håber, at udgivelsen bliver en realitet.

Bestyrelsen har behandlet et forslag til en stærkt påkrævet modernisering af foreningens medlemskartotek - herunder en rationalisering af proceduren ved udsendelse af materiale til medlemmerne. Foreningsudvalget arbejder videre med sagen og foretager det fornødne.

Dette sammenholdt med øgede aktiviteter i øvrigt vil koste nogle penge. Derfor vil der blive stillet forslag om en beskedent kontingentforhøjelse.

Formanden afsluttede beretningen med at udtrykke en tak til kirkeministeriet, der har bevilget kr. 10.000 og til Landlegatet for kr. 4.000 til støtte for foreningens arbejde. Foreningen er meget glad for denne velvilje.

Beretningen blev enstemmigt godkendt uden bemærkninger.

Fremlæggelse af revideret regnskab

Henning Hansen forelagde regnskabet, der på forhånd var udsendt. Det balancerer med et overskud på kr. 38.000, og det kan konstateres, at kassebeholdningen - som det gennem flere år har været ønsket - er blevet styrket. Den udgjorde ved årets udgang kr. 59.000. Forbedringen skyldes først og fremmest en ekstraordinær indtægt i forbindelse med et samarbejde med Gentofte kommune om udgivelse af et særskrift om Mariebjerg kirkegård.

Regnskabet blev godkendt.

Fremlæggelse af budgetforslag 1988

Henning Lektonen forelagde det allerede udsendte budgetforslag. Som ændring til dette forslag indstillede bestyrelsen, at kontingentet for alle medlemskategorier hæves med kr. 10 til imødegåelse af udgifter vedrørende øget aktivitet i bestyrelse og udvalg samt til en modernisering af medlemskartoteket.

Budgetforslaget blev vedtaget med den foreslåede kontingentforhøjelse. Kontingentet udgør herefter kr. 120 for enkelt-medlemmer og kr. 90 for kollektive medlemmer.

Forslag om revision af vedtægter

Forslaget, der var udsendt til årsmødets deltagere, blev forelagt af Kurt Anhøj med enkelte af bestyrelsen foreslåede ændringer.

Det blev vedtaget, at bestyrelsen skal arbejde videre med forslaget - specielt med henblik på en forbedring af formålsparagraffen. Et revideret forslag udsendes til foreningens medlemmer i god tid inden generalforsamlingen i 1988, hvor et endeligt forslag fremlægges.

Valg af bestyrelsesmedlemmer

Følgende blev opstillet: Kirkegårdsinspektør Morten Falmer-Nielsen, Mariebjerg, kirkegårdsleder Kurt Anhøj, Horsens, provst Nielsjohan Frederiksen, Næstved, kirkegårdsinspektør Claes Foghmoes, Næstved, og graver Henning D. Christensen, Rorup.

Under henvisning til, at alle de opstillede på hvert sit særlige felt vil kunne fremme foreningens arbejde, blev det besluttet at udvide bestyrelsen. Herefter indvalgte alle de opstillede i bestyrelsen, der nu tæller 16 medlemmer.

Valg af 2 revisorer og en revisorsuppleant

Bent Christiansen og Henning Hansen valgtes som revisorer og Jørgen E. Johansen som suppleant.

Fastsættelse af stedet for næste generalforsamling

Næste generalforsamling og årsmøde afholdes den 30. og 31. maj 1988 i Haderslev stift. Der blev stillet forslag om at gøre Vejle til værtsby.

Eventuelt

I anledningen af at Mogens Stahlschmidt, der var på valg i år, ikke havde ønsket at genopstille, udtrykte formanden under dette punkt foreningens tak til Mogens Stahlschmidt for hans mangeårige virke og engagement i bestyrelsen for Foreningen for Kirkegårdskultur.

Juelsminde, oktober 1987

Kurt Anhøj

Snapshot 1986

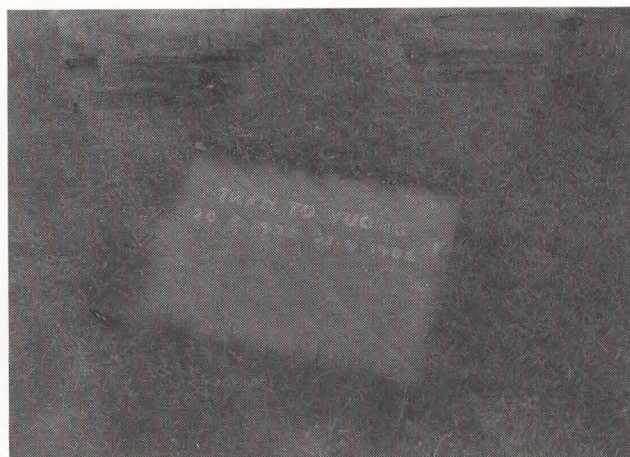
Ekskursionen i forbindelse med årsmødet gik til Ishøj, Brøndbyøster og Farum, udviklingskommuner i den berømte fingerplan.

Ishøj er i løbet af en snes år vokset fra et lille bondesamfund til en by med ca. 20.000 indbyggere, hvoraf 2.550 er af fremmed herkomst. Den oprindelige kirkegård er traditionel; men en udvidelse har forskellige tilbud.

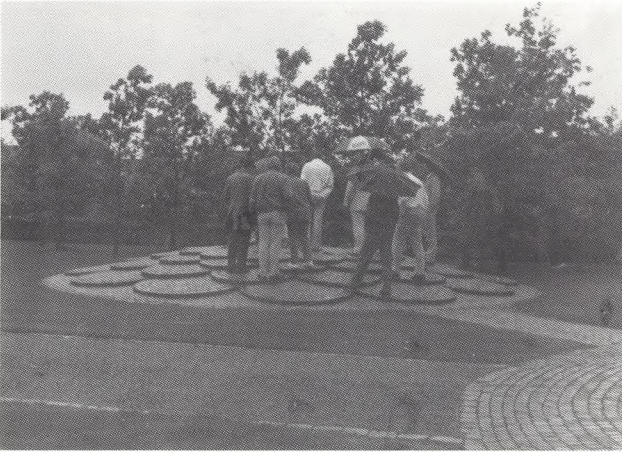
Fællesgrav i forgrunden og bagved gravgårde for kiste-gravsteder.

Her er en indvandregrav; men ofte føres de døde til deres hjemland, derfor er der i kapellet indrettet frostrum til opbevaring, indtil formaliteterne er bragt i orden til hjemsendelse.

Askefællesgrav udformet af
landskabsarkitekt Torben
Michelsen.

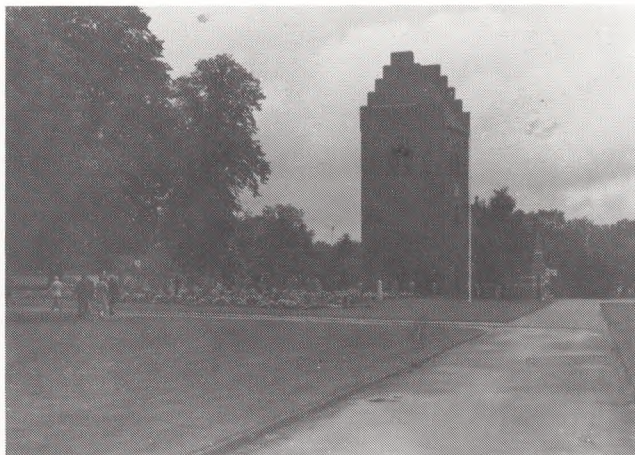
Askefællesgravens udform-
ning er samtidig en skulptur.

Detalje af askefællesgrav.

Brøndbyøster ligger nærme-
re hovedstaden, så kommune-
nen er helt udbygget. Ved en
stor udvidelse af kirkegården
for 35-40 år siden besluttede
man, at kirkegården omkring
kirken skulle nedlægges
1985.

Man fandt dog ud af, at der
burde være kirkegårdsmiljø
fortsat og konstruerede et
gangsystem, som det var for
150 år siden.

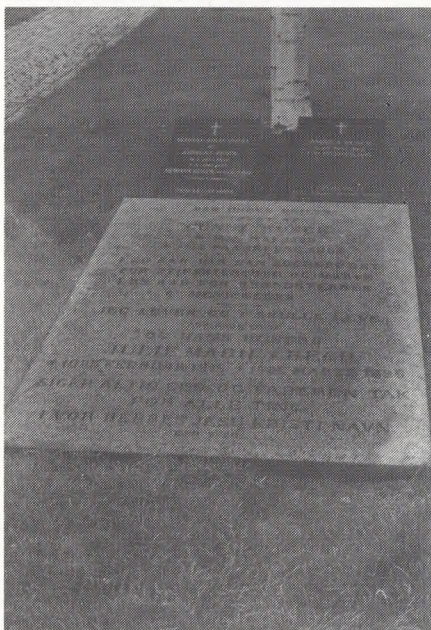
Ved brug af værdifulde min-
desmærker, gitre og beplant-
ning er der skabt en stem-
ning, der s!al ledes længe
om.

Jerngitre er sat i stand og et
anlæg plantet, der med tiden
vil give et grønt tæppe.

Monumenterne er de traditionelle, der kan findes næsten overalt på Sjælland.

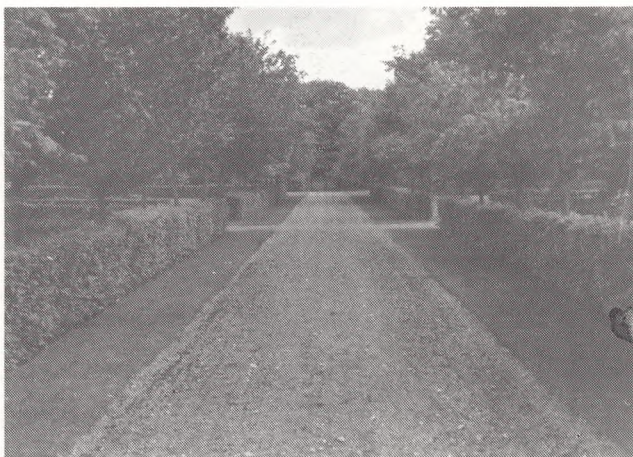

På den gamle kirkegård findes også to frihedskæmpergrave. De fik trods alt et godt miljø.

Også kendte personer hviler på denne kirkegård: Provst Bunni Busck, 1798-1869, der er kendt for sin relation til N.F.S. Grundtvig, som sponsor til dennes forfattervirksomhed.

Farum ligger nordvest for København. Her har man også måttet udvide den gamle kirkegård, men man har ikke bundet den til den gamle, men en dalsænkning ligger imellem. Planen er tegnet af arkitekten Henning Rasmussen, det er et cirkelslag på 185 m i diameter, delt op af to krydsende alléer i fire felter af kvadratisk form, cirkelafskæringerne, bruges til fællesgrav og urnegravsteder.

En af cirkelafskæringerne med fællesgrav.

Gravgårdene er anlagt med enkeltrækker og ret smalle gange.

Urnegravsteder i cirkelafsnit mod syd. Planlagt med ensartet bunddække af vedbend, men det var mislykket.

Otte sådanne sten er lagt i arealet, tegnet af Steen Høyer, de har to linier, den ene med retning mod kirketårnet, den anden mod nordstjernen.

Imellem den gamle og den nye kirkegård ligger denne perle af natur med udsigt over Farum sø. - Tænk hvad man har tabt ved ikke at anvende dette areal; men det kan måske komme i fremtiden.

Resolutioner

Bemærk: Kirkeministeriet har ved redaktionens slutning endnu ikke udgivet resolutioner fra 1. juli 1972 til 31. december 1972; men de vil blive aftrykt i »Vore Kirkegårde« i en senere årgang.

Kirkeministeriets skrivelse af 9. juli 1981 (til N.N.) om, at *det tilkommer kirkegårdsbestyrelsen at bestemme, til hvem hjemfaldne gravsteder skal bortfæstes*. 1. kt. j.nr. 5151/0110/81.

I en hertil indsendt skrivelse af 4. april 1981 har De klaget over, at gravsted nr. 20 på afd. U på X kirkegård, hvori urnen med asken af Deres ægtefælle A blev nedsat den 5. januar 1963, efter at gravstedet i overensstemmelse med Deres derom fremsatte anmodning var blevet ryddet ved fredningsperiodens udløb og gravstenen fjernet, af X kirkegårdsbestyrelse er blevet overdraget til Deres og afdøde A's datter B, der på gravstedet har ladet opsætte en sten med sin moders navn, fødsels- og dødsdag.

I anledning heraf skal man under vedlæggelse af fotokopi af kirkegårdsbestyrelsens skrivelse af 13. maj 1981 meddele, at det tilkommer kirkegårdsbestyrelsen at træffe bestemmelse om, til hvem hjemfaldne gravsteder skal bortfæstes, og at ministeriet intet finder at bemærke til den stedfundne fornyede bortfæstelse af gravstedet.

Ministeriet finder ej heller at have grundlag for at modsætte sig den af den nuværende gravstedbruger foretagne udsmykning af gravstedet.

Kirkeministeriets skrivelse af 20. juli 1981 (til en sognepræst) om *brugsretten til et gravsted*. 1. kt. j.nr. 5151/0902/81.

I en gennem stiftsøvrigheden over Ribe stift hertil indsendt sag er der rejst spørgsmål om, hvem der må anses for at være indehaver af brugsretten til gravsted række 7 d, nr. 22 på X kirkegård, i hvilket gravsted A, der er afgået ved døden den 12. maj 1979, er begravet.

Det er oplyst, at gravstedsbrevet er udstedt til afdødes moder B, der ordnede begravelsen, at afdøde, der var ugift, har efterladt sig en efter hans død født søn, C, samt at udgifterne i for-

bindelse med gravstedets oprettelse er afholdt af boets midler.

I denne anledning skal man meddele, at ministeriet må være af den formening, at brugsretten må tilfalde afdødes arvinger efter loven, d.v.s. hans eneste barn, C, jvf. ministeriets cirkulære af 5. august 1977 om brugsret til gravsteder, afsnit III, litra B sammenholdt med litra A.

Kirkeministeriets skrivelse af 7. august 1981 (til et menighedsråd) om, at *der ikke er fastsat generelle regler om længden af kontortræffetiden for kirkegårdsledere*. J.nr. 904-4604.

Med henvisning til menighedsrådets skrivelse af 22. juli 1981 angående længden af kirkegårdsleder ved A kirkegård N.N.'s kontortræffetid skal man meddele, at der ikke er fastsat generelle regler om længden af kontortræffetid for kirkegårdsledere, og at denne derfor må fastsættes af menighedsrådet i samråd med kirkegårdslederen efter det stedlige behov.

Ministeriet anser det for sit vedkommende ikke formålstjuntligt med en kontortræffetid på 21 timer ugentlig på en kirkegård med A kirkegårds størrelse og bemanding.

Kirkeministeriets skrivelse fra 21. august 1981 (til et menighedsråd) om *deling af et gravsted*. 1. kt. j.nr. 5151/0815/81.

I en ad tjenstlig vej hertil indsendt skrivelse af 20. juni 1981 har menighedsrådet forespurgt, hvorledes der vil være at forholde i anledning af, at A på sin i marts 1970 fødte søn B's vegne ønsker en deling af familiegravstedet afd. E, nr. 425, 426, 427 og 428 på X kirkegård, hvori drengens fader C er begravet den 16. december 1969, drengens farmoder D er begravet i 1976, og drengens farfader E er begravet i 1978. Det er herved oplyst, at fru F, der er søster til afdøde C, ønsker, at gravstedet skal forblive udelt.

Det er endvidere oplyst, at A ønsker gravstedet delt således, at der bliver et separat gravsted for C, at gravstenen, der er placeret midt på gravstedet, er påført navnene på de 3 begravede, at fru F er i besiddelse af gravstedsbrevet, samt at brugsretten til gravstedet oprindelig tilkom F's forældre.

I denne anledning skal man meddele, at ministeriet er af den formening, at brugsretten til det omhandlede gravsted efter den længstlevende af bedsteforældrene E's død i 1978 er faldet i arv til hans arvinger efter loven, nemlig F og B, der træder i sin afdøde fader C's sted. Da brugsretten således tilkommer flere i forening, kræves der enighed mellem de pågældende om væsentlige dispositioner over gravstedet, såsom deling af gravstedet og flytning af gravstenen.

Det er i denne forbindelse uden betydning, hvem der er i besiddelse af gravstedsbrevet.

Det tilføjes, at spørgsmålets endelige afgørelse henhører under domstolene.

Kirkeministeriets skrivelse af 27. august 1981 (til en provst) om *flytning af urner fra fællesgrave*. 1. kt. j.nr. 541-11/81.

Med henvisning til Deres gennem stiftsøvrigheden over Alborg stift hertil indsendte forespørgsel af 15. juli 1981 angående flytning af urner skal man meddele, at ministeriet ikke finder at kunne tiltræde, at en kirkegårdsbestyrelse generelt træffer bestemmelse om, at der ikke kan foretages flytning af urner fra fællesgrave, idet kirkegårdsbestyrelsen ikke gennem en sådan bestemmelse bør være afskåret fra at give tilladelse til flytning af urner fra fællesgrave, såfremt omstændighederne måtte skønnes at tale derfor, og det efter den ved nedsættelsen af urnen fulgte fremgangsmåde er muligt at lokalisere denne.

Kirkeministeriets skrivelse af 15. september 1981 (til stiftsøvrighederne) om *regulativ for de ved kirker og kirkegårde ansatte*. J.nr. 10-20.

Man fremsender vedlagt cirkulære af 15. september 1981*) om udfærdigelse af regulativ for de ved kirker og kirkegårde ansatte. Om cirkulæret, der med øjeblikkelig virkning ophæver cirkulære af 15. juli 1975 angående udfærdigelse af regulativer for kirke- og kirke-*) Se V.K. 1987, s. 39.

gårdsfunktionærer, skal man bemærke følgende:

1. Regulativet skal oprettes for alle ansatte ved kirker og kirkegårde med undtagelse af ansatte, der er omfattet af finansministeriets overenskomst med SID vedrørende gartnere og gartneriarbejdere på bykirkegårde, jfr. § 1.

Efter bestemmelsen i cirkulærets § 8 skal endeligt regulativ for gravere først oprettes fra det tidspunkt, da aftale om løn- og ansættelsesvilkår for stillinger som graver træder i kraft i det enkelte ansættelsesforhold.

2. Ved udarbejdelse af regulativ må opmærksomheden være henledt på, at samtlige arbejdsopgaver, som påhviler den ansatte, kort beskrives.

Med henblik på tvivlsspørgsmål om, hvorvidt en arbejdsopgave, der udført af en ansat, også påhviler denne som tjenestepligt, bemærkes, at for så vidt arbejdsopgaven er omfattet af standardregulativets almindelige stillingsbeskrivelse (afsnit A), må spørgsmålet besvares bekræftende. Hvis arbejdsopgaven er optaget af den ansatte af egen drift, og menighedsrådet skønner, at opgaven ikke bør varetages som tjenestepligt, må rådet pålægge den ansatte at ophøre med at udføre arbejdsopgaven. Har den ansatte en betydelig egeninteresse i at fortsætte med arbejdsopgaven som frivilligt, ulønnet arbejde, kan menighedsrådet dog efter den ansattes skriftlige anmodning give tilladelse hertil.

3. Under henvisning til cirkulærets § 2 bemærkes, at ministeriet har godkendt de standardregulativblanketter, der er udarbejdet af Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer og Danmarks Provsteforening i forening med den faglige organisation for følgende stillingsgrupper:

- Gravere
- Kirkegårdsassistenter
- Kirkegårdsledere
- Kirketjenere
- Kordegne

Organister, der lønnes efter lønrammestyret

- Organister, der honorarlønnes
- Kirkesangere
- Kirkekorsangere

Standardregulativ for sidstnævnte stillingsgruppe er dog kun godkendt som foreløbigt regulativ.

For kirketjeneres vedkommende henvises til

det tillæg til standardregulativets stillingsbeskrivelse, som er fastsat i ministeriets cirkulærebekendtgørelse af 20. december 1979 angående kirketjeneres forpligtelser med hensyn til renholdelse og snerydning m.m. af adgangsveje til præstens kontor og konfirmandstue.

I ansættelsesforhold, hvor regulativ er udarbejdet på standardblanket, der efter foranstående er godkendt af ministeriet, skal nyt regulativ ikke udarbejdes i anledning af vedlagte cirkulæres ikrafttræden.

4. Oprettede regulativer skal efter den ved lov nr. 200 af 27. maj 1980 gennemførte ændring af § 32 i lov om folkekirkens lønningssystem m.m. ikke mere godkendes af provstiuvalget. Regulativerne skal dog som hidtil forelægges provstiuvalget som et led i provstiuvalgets revisions- og tilsynsforpligtelse, jfr. § 4.

5. Bestemmelsen i cirkulærets § 5 er begrundet i klassificeringsmæssige hensyn.

Cirkulæret bedes bekendtgjort for menighedsråd og provstiuvalg i stiftet.

Kirkeministeriets skrivelse af 15. september 1981 (til stiftsøvrighederne) om *udfærdigelse af regulativ for de ved kirker og kirkegårde ansatte*.) 3. kt. j.nr. 10 - 20.

I henhold til § 32 i lov om folkekirkens lønningssystem m.m. fastsættes følgende:

§ 1. For alle ved kirker og kirkegårde ansatte, der ikke er omfattet af kollektiv overenskomst, skal der af menighedsrådet udfærdiges regulativ. Oprettelse af regulativ kan dog undlades ved midlertidige ansættelsesforhold (konstitution) og for medhjælperne for kirketjenere, gravere og kordegne.

Stk. 2. For ansatte, hvis tjenesteområde omfatter mere end en menighedsrådsreds, udfærdiges regulativet af menighedsrådene i forning og vedtages på et fælles møde.

§ 2. For såvidt der af ministeriet er godkendt et standardregulativ for en stillingsgruppe, skal regulativer for ansatte under denne stillingsgruppe udfærdiges på standardregulativet. Der må ikke i standardregulativets almindelige stillingsbeskrivelse (afsnit A) foretages overstregninger eller tilføjelser, men fravigelser af den almindelige stillingsbeskrivelse skal ske ved særlig beskrivelse i det dertil beregnede afsnit (afsnit B).

§ 3. Forinden regulativet vedtages i menighedsrådet (menighedsrådene), skal udkast til regulativet forhandles med den ansatte. Efter begæring skal udkastet forhandles med vedkommende faglige organisation.

Stk. 2. Endeligt regulativ udfærdiges i 3 eksemplarer, der alle underskrives af menighedsrådet (menighedsrådene) og den ansatte.

§ 4. Efter underskrivelsen fremsendes samtlige underskrevne eksemplarer af regulativet til provstiuvalget, der skal påse:

a. at almindelige regler for vedkommende stillingsgruppes tjeneste og arbejdsforpligtelser er opfyldt,

b. at arbejdsbeskrivelsen er i overensstemmelse med den for stillingen godkendte beskæftigelsesgrad,

c. at regulativet er i overensstemmelse med øvrige almindelige bestemmelser for stillingens klassificering.

Stk. 2. Hvis bestemmelser i regulativet ikke opfylder disse krav, tilbagesendes det til menighedsrådet (menighedsrådene) til berigtigelse - enten ved tilføjelse til regulativet eller ved udarbejdelse af nyt regulativ. Sker berigtigelsen ved tilføjelse til regulativet, skal tilføjelsen underskrives på alle eksemplarer af regulativet af såvel menighedsrådet (menighedsrådene) som den ansatte.

Stk. 3. Når provstiuvalgets behandling af regulativet er afsluttet, forsynes samtlige eksemplarer heraf med påtegningen: »Gennemset. Intet at bemærke«. Påtegningen underskrives af provstiuvalget.

§ 5. For såvidt en arbejdsopgave, der efter standardregulativets almindelige stillingsbeskrivelse henhører til en bestemt stilling, ved bestemmelse i regulativet er udtaget af stillingen og henlagt til en anden stilling, skal regulativerne for begge disse stillinger forelægges kirkeministeriet til godkendelse.

§ 6. Af de underskrevne eksemplarer af regulativet opbevares et eksemplar af menighedsrådet (menighedsrådene) og et eksemplar af provstiuvalget, medens det tredje eksemplar udleveres til den ansatte.

§ 7. Ved senere ændring af regulativet følges samme fremgangsmåde som foran anført vedrørende oprettelse af regulativet.

§ 8. Nærværende cirkulære, der ophæver cirkulære af 15. juli 1975 angående udfærdigelse af regulativer for kirke- og kirkegårdsfunktionærer, træder i kraft straks. Forpligtelsen til at oprette endeligt regulativ for gravere indtræ-

*) Min. tid. 1981 nr. 150

der dog først fra det tidspunkt, da aftalen om løn- og ansættelsesvilkår for stillinger som graver træder i kraft i det enkelte ansættelsesforhold.

Kirkeministeriets skrivelse af 18. september 1981 (til en sognepræst) om *en kordegns og en organists medvirken ved en aften præst i pinsemenigheden forrettet begravelseshøjtidelighed i et kirkegårdskapel*. 1. kt. j.nr. 5510-2/81.

I anledning af Deres ad tjenstlig vej hertil indsendte forespørgsel af 18. august, skal man meddele, at en persons medlemskab af folkekirken ophører, når han slutter sig til en pinsemenighed eller et andet trossamfund uden for folkekirkens orden, jvf. menighedsrådslovens § 5, stk. 2, nr. 2, og at det i så henseende er uden betydning, om han undlader at begære sig fritaget for at betale kirkeskat til folkekirken.

For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt kordegnen og organisten ved A søndre sogns kirke har været forpligtet eller berettiget til at medvirke ved en begravelseshøjtidelighed i A kirkegårdskapel i et tilfælde, hvor den afdødes medlemskab af folkekirken var ophørt, som følge af hans indtræden i en pinsemenighed, og hvor begravelsen blev forrettet af pinsemenighedens præst, bemærkes, at kordegnen og organisten ikke har været forpligtet til at medvirke ved den omhandlede begravelse. Der findes ingen bestemmelser om, hvorvidt de pågældende har været berettiget til at medvirke, men ministeriet må finde det rettest, at en kordegn normalt undlader at medvirke i et sådant tilfælde, idet hans medvirken vil kunne skabe usikkerhed med hensyn til afdødes kirkelige tilhørsforhold. For organistens vedkommende kan hensynet til orglets betjening gøre det rimeligt, at organisten medvirker, såfremt han er villig dertil.

Kirkeministeriets skrivelse af 2. oktober 1981 (til et menighedsråd) om *anvendelse af symboler af ikke-kristen karakter på mindesmærker på en folkekirkelig kirkegård*. 1. k. j.nr. 5151/0802/81.

I skrivelse af 11. juni 1981 har menighedsrådet rejst spørgsmål om, hvorvidt der bør kunne anvendes symboler af ikke-kristen karakter på mindesmærker på en folkekirkelig kirkegård, idet menighedsrådet herved har henvist til et tilfælde, hvor der på et gravsted på A kir-

kegård er anbragt en gravsten med et hinduistisk symbol og en figur med motiv fra hinduistisk mytologi.

Menighedsrådet har i denne forbindelse anført som sin opfattelse, at det ikke kan anses for rigtigt, at sådanne symboler anvendes på mindesmærker, der anbringes på folkekirkens kirkegårde, men at der på disse enten må anvendes kristne symboler eller slet ingen symboler.

I anledning heraf skal man henvise til bestemmelserne i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m.v. § 26, stk. 3, og anordning af 20. april 1953 om kirkegårde § 26, stk. 2, hvorefter mindesmærker, der ved deres størrelse eller form vil være skæmmende for kirken eller kirkegården, eller hvis indskrifter eller udstyr må anses for upassende, ikke må anbringes, og af provstiuudvalget kan forlanges fjernet, idet dog den trufne afgørelse kan indankes for kirkeministeriet.

I henhold til disse bestemmelser, og den tilsvarende bestemmelse i vedtægten for A kirkegård, må der i påkommende tilfælde foretages en konkret skønmæssig vurdering af, om en gravsten ved sin størrelse eller form kan anses for skæmmende, eller om dens indskrift og udstyr må anses for upassende. Dette må også gælde i de tilfælde, hvor en gravsten er forsynet med et symbol eller en indskrift af ikke-kristen karakter.

Derimod mener ministeriet ikke at kunne konstatere, at sådanne symboler eller indskrifter i sig selv må anses for upassende, hvorfor der efter ministeriets opfattelse ikke i en kirkegårds vedtægter kan optages en bestemmelse, der på forhånd udelukker, at gravsten forsynes med symboler og indskrifter, der ikke er af kristen karakter.

Det tilføjes, at der ikke vil være noget til hinder for, at der i kirkegårdens vedtægt optages en bestemmelse om, at mindesmærker og deres anbringelse skal godkendes af menighedsrådet. Det må dog i så fald i bestemmelsen udtrykkeligt anføres, at menighedsrådets afgørelse kan indankes for kirkeministeriet, jfr. princippet i vedligeholdelseslovens § 26, stk. 3, sidste punktum.

Kirkeministeriets skrivelse af 15. oktober 1981 (til folketingets finansudvalg) *angående stiftsmidlerne*. J.nr. 0047.

I skrivelse af 8. september 1981 (bilag 19.07)

har udvalget udbedt sig besvarelse af følgende spørgsmål:

1. Hvorledes er stiftsmidlerne opstået?

ad 1. Stiftsmidlerne omfatter dels kirkers og præsteembeders kapitaler, der fordeler sig på:

- a. afløst tiende, jfr. lov nr. 100 af 15. maj 1903
- b. afløste grundbyrder, jfr. lov nr. 174 af 20. marts 1918
- c. afløste jordrenterettigheder, jfr. lov nr. 113 af 4. april 1967
- d. salgssummer, hidrørende fra salg af fast ejendom, samt
- e. gravstedskapitaler.

Endvidere omfatter de legatmidler.

De nærmere regler om stiftelsesmidlernes administration, der varetages af stiftsøvrighederne med bistand af stiftskassererne, er fastsat i kgl. anordning af 11. oktober 1937.

Ad 1 a. Ved tiendeafsløningsloven af 15. maj 1903 blev det bestemt, at enhver tiende skulle afløses ved betaling af en kapital på 25 gange et års tiende. Afsløningssummerne blev herefter indbetalt til stiftskassererkontorerne i form af tiendebankobligationer, idet det forudsattes, at driften af kirkerne og præsteembederne skulle dækkes af renteafløstet, suppleret med lokale indtægter af fast ejendom m.v.

Tiendemidlerne udgør nu efter indløsning af obligationerne en konstant udlånsmasse til fordel for de kirker og præsteembeder, der deltager i det økonomiske stiftsfællesskab. Renterne af de oprindelige kirketiendemidler udbetales hver termin til vedkommende kirkekasse, medens præsteembedernes tiendemidler forrentes til fordel for »fællesfonden«, en lønfond, der afholder den del af præstelønningerne, der ikke afholdes af statskassen.

Ad 1 b. Grundbyrdeafløsningsloven af 20. marts 1918 indeholdt tilsvarende kapitaliseringsregler for de på kirkernes og præsteembedernes faste ejendomme hvilende grundbyrder som tiendeafsløningsloven, jfr. ovenfor.

Ad 1 c. Jordrenteindtægterne var oprindeligt lokalt bestyrede og førtes til indtægt for præstelønningsskasserne, efter at der i 1919 var gennemført en vidtgående udstyknings af præsteembedernes jordtillig-

gender, jfr. lov nr. 537 af 4. oktober 1919. Erhververne af de udstykkede parceller skulle ikke erlægge købesummen, men udrede en i loven fastsat jordrente.

I henhold til lov af 4. april 1967 overtog staten samtlige folkekirken tilhørende jordrenterettigheder imod erlæggelse af et kapitaliseret vederlag på ialt ca. 41,5 mill. kr. Denne kapital bestyres til fordel for fællesfonden og konteres i forhold til hvert enkelt præsteembedes og jordrentetilgodehavende som tilhørende vedkommende præsteembede i overensstemmelse med de i ministeriets cirkulære af 1. juni 1967 fastsatte bestemmelser.

Ad 1 d. Vederlag for afhændelse af fast ejendom - herunder erstatningssummer i anledning af ekspropriation af præstegårdsjord til vejanlæg o.lign. - skal inddrages under stiftsmidlerne til forrentning til fordel for fællesfonden og kan normalt ikke udbetales. Dog er der ifølge praksis mulighed for, at salgssummerne kan udbetales, hvor formålet er køb af fast ejendom til erstatning for den afhændede ejendom. Sælges en ældre præstebolig med henblik på opførelse af en ny, vil salgssummen således normalt blive tilladt anvendt til delvis dækning af udgifterne ved erhvervelse eller opførelse af den nye bolig.

Ad 1 e. Gravstedskapitaler, der er kirkernes væsentligste kapitaltilgang i nyere tid, omfatter dels vederlag for vedligeholdelse af gravsteder, hvor dette vederlag betales med et beløb én gang for alle (jfr. kgl. anordning af 20. april 1953 om kirkegårde (§ 23, stk. 2), dels vederlag for erhvervelse af brugsret til gravsteder for mere end én fredningsperiode og vederlag for brugsret til gravsteder, der betales af udenogsboende, eller personer, der ikke tilhører folkekirken (jfr. lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde § 25, stk. 6). Gravstedskapitaler kan efter ansøgning udbetales til kirkens kasse til dækning af udgifter vedrørende kirkegården eller kirken. For så vidt angår vedligeholdelseskapitaler kan dette dog først ske, når vedligeholdelsestiden for vedkommende gravsted er udløbet.

2. Hvor store er disse midler i de enkelte stifter, og hvorledes er midlerne anbragt?

ad 2. Kirkernes og præsteembedernes kapitaler blandt stiftsmidlerne fremgår af vedlagte

oversigt over den lokale kirkelige økonomi fordelt på stifter i regnskabsåret 1977*) Tidligere var midlerne i vid udstrækning bragt i kreditforeningsobligationer og pantebreve i fast ejendom, men på grund af den inflatoriske udvikling anvendes en væsentlig del af kapitalerne nu til udlån til kirker og præsteembeder, der har behov for likvide midler til dækning af udgifter vedrørende f.eks. byggearbejder, og køb af jord til kirkegårdsbrug.

3. Til hvilke formål kan midlerne anvendes?

Ad 3. Som anført har prisudviklingen medført, at stiftsmidlernes funktion ikke længere er at opnå størst muligt udbytte til indskyderne, men derimod at fungere som låneformidler, hvorved menighedsrådene sættes i stand til at påbegynde uopsættelige byggearbejder m.v., så snart stiftsøvrighedens tilladelse til låneoptagelse foreligger.

4. Kan de udlånes til andet end folkekirkelige formål?

Ad 4. Folkekirken har i vid forstand forpligtelser af verdslig art, som kan medføre arbejder, der ikke tåler uventet. Bliver der i et udviklingsområde uventet behov for kirkegårdsjord, vil det ofte være den eneste praktiske mulighed at finansiere kirkegårdsudvidelsen gennem stiftsmiddellån.

Der er i nogle tilfælde bevilget valgmenigheder lån af stiftsmidlerne til delvis dækning af større istandsættelsesudgifter vedrørende valgmenighedskirker. Iøvrigt er stiftsmidlernes lånemasse forbeholdt de kirker og præsteembeder, der deltager i stiftets økonomiske fællesskab.

5. Kan det bekræftes, at rentesatsen kun er 4%, og hvad er i så fald forklaringen herpå?

Ad 5. Kirkernes og præsteembedernes kapitaler under stiftsmidlerne forrentes med 4% p.a., hvilket skyldes, at kapitalerne for størstedelens vedkommende oprindeligt bestod af tiendebankobligationer, som blev forrentet med 4%. Efterhånden som obligationerne blev udtrukket til indfrielse, blev den frigjorte kapital anvendt til udlån til kirker og præsteembeder, der i enkelte år havde ekstraordinære udgifter, som ikke kunne dækkes af kapitalens renteaftast. Låntagerne skulle betale samme lånerente, som var gældende for obligationsmassen. Da behovet for lån af stifts-

* Udeladt her.

midlerne som anført er stærkt stigende som følge af prisudviklingen, nærmer man sig nu den situation, hvor samtlige kapitaler under stiftsmidlerne er udlånt til dækning af udgifter ved istandsættelsesarbejder m.v. Samtlige deltagere i det økonomiske fællesskab vil således have fordel af den nuværende lave rente - hvad enten der er tale om renteudbetaling eller renteopkrævning - navnlig da alle stort set har samme mulighed for at finansiere uventede udgiftskrævende opgaver ved optagelse af stiftsmiddellån.

Ministeriet er bekendt med, at udvalget vedrørende folkekirkens økonomi under sine drøftelser har overvejet konsekvenserne - administrativt som økonomisk - af at forhøje eller sænke den for stiftsmidlerne gældende rentesats. Det er herunder blevet fremhævet, at den fremførte kritik, der især vedrører forrentningen af gravstedskapitaler set i forhold til kapitalernes udgiftsdækkende funktioner, kan imødegås ved at engangsvederlag for erhvervelse og vedligeholdelse af gravsteder - uanset forrentningen på 4% - fastsættes lavere end tilsvarende vederlag, der tillægges til de kommunale begravelsesvæsener.

Kirkeministeriets skrivelse af 5. oktober 1981 (til stiftsøvrigheden over Viborg stift) om, at *kontingent til Foreningen for Kirkegårdskultur kan afholdes som en provstiuudvalgsudgift*. J.nr. 7334/81.

I skrivelse af 2. juli 1981 har stiftsøvrigheden forespurgt, om der er hjemmel til af fællesfonden som provstiuudvalgsudgift at refundere et provstiuudvalg et beløb på 70 kr. årligt, afholdt som kontingent til Foreningen for Kirkegårdskultur, hvis årsskrift og øvrige virksomhed er af betydning for provstiuudvalgenes arbejde.

I denne anledning skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at den pågældende udgift i henhold til bestemmelse i § 30 i lov om folkekirkens lønningsvæsen m.m. kan afholdes af fællesfonden som en provstiuudvalgsudgift (faglitteratur).

Kirkeministeriets skrivelse af 2. november 1981 (til Esbjerg kirkegårdsbestyrelse) om *ændring af vedtægten for kirkegårdene og begravelsesvæsenet i Esbjerg*.*) 1. kt. j.nr. 5142/0904/81.

*) Se love og ekspeditioner 1959-60 side 133.

Med henvisning til tidligere brevveksling, senest kirkegårdsbestyrelsens skrivelse af 22. oktober 1981 (j.nr. 00.01 P 24/6-81) vedrørende ændring af vedtægten for kirkegårdene og begravelsesvæsenet i Esbjerg skal man meddele, at ministeriet herved godkender, at § 5, stk. 2, i den fornævnte vedtægt affattes således:

»Køb af gravsteder kan kun ske for 20 år ad gangen, for børne- og urnegrave 10 år. Fornyelse af gravsteder kan ske for 5, 10 eller 20 år, for børne- og urnegrave 5 eller 10 år.«

Kirkeministeriets skrivelse af 23. november 1981 (til et menighedsråd) om, *hvorvidt en på en gravsten anbragt indskrift: »Du blev offer for et menneskes hensynsløse kørsel« kunne anses for passende.* 1. kt. j.nr. 5161/0612/81.

I en gennem provstiudvalget og stiftsøvrigheden hertil indsendt skrivelse af 28. oktober 1981 har menighedsrådet anmodet ministeriet om at tage stilling til lovligheden af en på en gravsten på A kirkegård anbragt indskrift.

Det fremgår af de skrivelser vedlagte fotografier, at der på den omhandlede gravsten - foruden mindeord over afdøde, der var omkommet ved en færdselsulykke - er anført følgende: »Du blev offer for et menneskes hensynsløse kørsel«.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet anser den citerede del af indskriften for upassende og iøvrigt medvirkende til at ændre gravstenens karakter af mindesmærke.

Idet henvises til lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m.v. § 26, stk. 3, og anordning af 20. april 1953 om kirkegårde § 26, stk. 2, hvorefter mindesmærker, hvis indskrift må anses for upassende, ikke må anbringes og af provstiudvalget kan forlanges fjernet, skal ministeriet henstille, at menighedsrådet anmoder gravstedejerne om at fjerne den foran nævnte del af indskriften på gravstenen. Sker dette ikke inden for en af menighedsrådet fastsat passende frist, må provstiudvalget anses for at være beføjet til at forlange stenen fjernet, jfr. ovenfor. Provstiudvalgets afgørelse kan indankes for kirkeministeriet.

Kirkeministeriets skrivelse af 25. november 1981 (til N.N.) om, *at der ikke er hjemmel til at tillade begravelse af dyr på kirkegårdene.* 1. kt. j.nr. 5510/81.

I skrivelse af 17. november 1981 har De anset om tilladelse til, at De til sin tid må blive begravet sammen med Deres hund »King«, som De ønsker aflivet efter Deres død.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet ikke kan meddele en sådan tilladelse, da loven ikke hjemler mulighed for begravelse af dyr på kirkegårdene.

Kirkeministeriets skrivelse af 11. december 1981 (til et menighedsråd) om *nedlæggelse af nogle gravsteder, der ifølge kirkegårdsprotokollen var erhvervet for bestandigt.* 1. kt. j.nr. 5151/0811/81.

I skrivelser af 28. januar og 16. september 1981 har menighedsrådet rejst spørgsmål om nedlæggelse af nogle nærmere angivne gravsteder på A kirkegård. Det drejer sig ifølge det oplyste om ialt 91 gravsteder, hvortil brugsretten i årene omkring århundredeskiftet - for enkelte gravsteders vedkommende dog endnu tidligere - ifølge kirkegårdsprotokollen er erhvervet for bestandigt. Det har derimod ikke været muligt for menighedsrådet at oplyse, hvorvidt ordningen i sin tid blev godkendt af overordnet kirkelig myndighed, eller om der blev ydet vederlag for brugsrettens erhvervelse.

I anledning heraf skal man meddele, at ministeriet såvel af principielle som af praktiske grunde ikke finder, at brugsretten til gravsteder bør være uden tidsbegrænsning.

Ministeriet mener derfor, at menighedsrådet - i det omfang dette er muligt - bør søge optaget forhandling med indehavere af brugsretten til de pågældende gravsteder med henblik på fastsættelse af et tidspunkt for brugsrettens ophør. Ministeriet skal henstille, at der i dette øjemed indrykkes en bekendtgørelse i statstidende og eventuelt tillige i et på egnen udbredt dagblad. Såfremt gravstedejernes adresser måtte være menighedsrådet bekendt, bør der dog ske skriftlig henvendelse til disse.

Opnås der ikke på denne måde kontakt med gravstedejerne, vil der med hensyn til de heromhandlede gravsteder kunne forholdes i overensstemmelse med nedennævnte retningslinier.

Brugsrettens ophør fastsættes til det tidspunkt, da der er hengået 100 år fra gravstedets oprettelse. Er gravstedet oprettet for mere end 100 år siden, kan gravstedet straks sløjfes med den virkning, at gravstedet er hjemfaldet

til kirkegården, jfr. dog nedenfor om tilfælde, hvor der er foretaget begravelse i gravstedet indenfor de sidste 20 år.

Har kirkegården ifølge kirkegårdsprotokollen påtaget sig en endnu gældende vedligeholdelsespligt, fastsættes brugstidens ophør dog til det tidspunkt, da vedligeholdelsespligten ophører, hvis dette ligger senere end 100 år efter gravstedets oprettelse.

For enkelte gravsteder, der alle er oprettet for mere end 100 år siden, har kirkegården ifølge kirkegårdsprotokollen påtaget sig vedligeholdelsespligten for »bestandigt«. Uanset dette finder ministeriet dog, at disse gravsteder - stadig under forudsætning af, at ingen gravstedsberettiget henvender sig - vil kunne nedlægges, idet det må anses for åbenbart urimeligt, om vedligeholdelsen af de nævnte gravsteder for bestandigt skulle påhvile kirkegården. Det bemærkes herved, at det ikke har kunnet oplyses, hvem der er begravet i gravstederne.

For et i 1886 oprettet gravsted, for hvilket vedligeholdelsespligten ifølge kirkegårdsprotokollen gælder til »videre«, fastsættes brugs-

tidens ophør til 100 år efter gravstedets oprettelse, altså 1986.

I de tilfælde, hvor der i et gravsted er foretaget begravelse inden for den i kirkegårdsvedtægten fastsatte fredningsperiode af 20 år, kan brugsrettens ophør tidligst fastsættes til det tidspunkt, da der er hengået en fredningsperiode efter den senest stedfundne begravelse. I det omfang, der opnås kontakt med gravstedsejerne, bør der med disse søges indgået aftale om fastsættelse af et tidspunkt for brugsrettens ophør, således at eventuel fornyelse af brugsretten efter dette tidspunkt kun kan ske i overensstemmelse med kirkegårdsvedtægtens bestemmelser. Ved sådanne forhandlinger bør der fra menighedsrådets side tages hensyn til de ovenfor anførte retningslinier.

Man skal endelig henlede opmærksomheden på bestemmelsen i vedligeholdelseslovens § 26, stk. 4, hvorefter ligsten eller mindesmærker, som enten kan tjene til kirkegårdens prydelser eller til at bevare mindet om fortjente mænd og kvinder, ikke bør fjernes fra kirkegården.

Foreningens bomærke fra 1973 er en fremstilling af Golgatha-scenen. Kristi kors som livstræ mellem røvernes kors. Motivet er taget fra en guldring fra vikingetiden ca. 900 e. Kr. fundet på Råbylille mark, Elmelunde sogn, Møn.

— Klip her —

Indmeldelse

Undertegnede ønsker at blive optaget som medlem af Foreningen for Kirkegårdskultur.

Navn _____

Stilling _____

Adresse _____

Sendes til Henning Lektonen, Gørtlerporten 60, 2650 Hvidovre.

VORE KIRKEGÅRDE 1987